

Պատասխաններ

Խոշտանգումների եւ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման մասին Եվրոպական կոմիտեի (CPT) պատվիրակության կողմից 2010թ. մայիս ամսին Հայաստանի Հանրապետություն կատարած պարբերական այցելության արդյունքում կազմված զեկույցի վերաբերյալ

ՀՀ ոստիկանություն

Ձեկույցի 9-րդ կետի վերաբերյալ.

Դեռևս 2006թ.-ին ոստիկանության իրավաստեղծ նախաձեռնությամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը լրացվել է 131.1. հոդվածով, որը երաշխավորում է փաստացի ձերբակալված անձանց նկատմամբ 3 ժամվա ընթացքում քրեական գործ հարուցելու եւ դատավարական ձերբակալում իրականացնելու հնարավորությունը: Հարցի հետ ուղղակիորեն առնչվում է ոստիկանության կողմից կիրառվող բերման ենթարկելու գործողության իրավաչափությունը, որը գործնականում չի դիտվում իբրև ձերբակալում՝ դրանից բխող բացասական հետեւանքներով: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներկայումս մշակվում է ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծ, ուստի բերման ենթարկելու պահից ձերբակալման արձանագրություն կազմելու գործընթացը կկանոնակարգվի նոր օրենսդրության շրջանակներում:

Ներկայումս ՀՀ ոստիկանությունում իրականացվող բարեփոխումների շրջանակներում նախատեսվում է ձերբակալված անձանց ՀՀ ոստիկանության ստորաբաժանումներ բերելիս անհապաղ կազմել էլեկտրոնային արձանագրություն, կիրառելով ոստիկանության համացանցին միացված հայելային դիսփլեյով համակարգիչներ: Բացի այդ, նախատեսվում է մշակել ոստիկանության ստորաբաժանումներ բերված անձանց իրավունքների վերաբերյալ հայերեն, ռուսերեն եւ անգլերեն լեզուներով հուշաթերթիկներ /բուկլետներ/:

Ձեկույցի 10-րդ կետի վերաբերյալ.

ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 137-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կալանավորված անձը չի կարող 3 օրվանից ավելի պահվել ձերբակալվածներին պահելու վայրերում, բացի այն դեպքերից, երբ նրա տեղափոխումը հնարավոր չէ տրանսպորտային հաղորդակցության բացակայության պատճառով: Բացի այդ,

«Ձերբակալված եւ կալանավորված անձնաց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն, քննչական գործողություններ կատարելու կապակցությամբ կալանավորվածներին պահելու վայրից կալանավորված անձին ամեն օր փոխադրելու անհնարինության դեպքում, քննիչի, դատախազի կամ դատարանի որոշմամբ կալանավորված անձը կարող է տեղափոխվել ձերբակալվածներին պահելու վայր՝ մինչեւ 3 օր տեւողությամբ:

Նշված բացառիկ դեպքերից բացի, կալանավորված անձանց ՁՊՎ-ներում օրենքով նախատեսված ժամկետից ավել պահելու դեպքերը կանխելու նպատակով՝ ՀՀ ոստիկանության պետի կողմից արձակվել են 29.01.2009թ. թիվ Յ-2 ցուցումը եւ 14.10.2009թ. թիվ 2625-Ա հրամանը: Մասնավորապես, վերը նշված հարամանով ՀՀ ոստիկանության տարածքային ստորաբաժանումներին հանձնարարվել է ձեռնարկել անհրաժեշտ բոլոր միջոցները բացառելու համար՝

1/ գիշերային ժամերին ձերբակալված անձանց ձերբակալվածներին պահելու վայրերից դուրս պահելու դեպքերը՝ բացառությամբ անհետաձգելի դեպքերի,

2/ գիշերային ժամերին հանցանք կատարելու մեջ կասկածվող անձանց հետ օպերատիվ հարցումների կամ կասկածյալի /մեղադրյալի/ մասնակցությամբ քննչական գործողությունների իրականացումը՝ բացառությամբ անհետաձգելի դեպքերի,

3/ հանցանք կատարելու մեջ կասկածվող եւ բերված անձին առանց կասկածյալի դատավարական կարգավիճակի 3 ժամից ավելի պահելը,

4/ կալանավորված անձանց երեք օրվանից ավելի ձերբակալվածներին պահելու վայրերում պահելը, եթե դա պայմանավորված չէ ձերբակալվածներին պահելու վայրից քննչական մեկուսարան կամ օրենքի պահանջներին համապատասխան կալանավորվածներին պահելու այլ վայրեր տրանսպորտային հաղորդակցության բացակայության պատճառով տեղափոխելու անհնարինությամբ:

Ձեկույցի 11-րդ կետի վերաբերյալ.

Լիովին գիտակցելով խնդրո առարկայի կարեւորությունը, ՀՀ ոստիկանության պետի 09.12.2009թ. թիվ 3140-Ա հրամանով հաստատվել է ՀՀ ոստիկանությունում կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցմանն ուղղված միջոցառումների ծրագիր: Միեւնույն ժամանակ, ՀՀ ոստիկանության ղեկավարության նախաձեռնությամբ ՀՀ ոստիկանության Ակադեմիայում եւ Ուսումնական կենտրոնում դասավանդվող առարկաների ցանկում ներառվել է «Ոստիկանության էթիկա» ուսումնական առարկան: Բացի այդ, թե ՀՀ-ում եւ թե արտասահմանյան մի շարք երկրներում ոստիկանության ծառայողները շարունակաբար մասնակցում են նմանատիպ թեմաներով կազմակերպվող դասընթացների: Նշված թեմաները ընդգրկված են նաեւ ստորաբաժանումներում անցկացվող ծառայողական պարապմունքների թեմատիկ պլաններում:

Ներկայումս ՀՀ ոստիկանությունում իրականացվող բարեփոխումների ծրագրի շրջանակներում մշակվում է ոստիկանության ծառայողների հակակոռուպցիոն վարքագծի ուղեցույց:

Այս ամենով հանդերձ, ՀՀ ոստիկանությունը հայտնում է իր պատրաստակամությունը ոստիկանության ծառայողների կողմից կոռուպցիոն դրսևորումների վերաբերյալ CPT պատվիրակության կողմից առարկայական տեղեկատվություն տրամադրելու դեպքում կատարել ծառայողական քննություններ եւ մեղավոր ծառայողներին ենթարկել համարժեք պատասխանատվության:

Ձեկույցի 12-րդ կետի վերաբերյալ.

ՀՀ ոստիկանության ծառայողների կողմից քաղաքացիների նկատմամբ կոպիտ, անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու, առավել եւս՝ խոշտանգումների եւ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի ցանկացած դեպք ՀՀ ոստիկանությունում դառնում է լայն քննարկման առարկա, մեղավոր անձինք ենթարկվում են խիստ կարգապահական պատասխանատվության:

Այսպէս, 2010 թվականի ընթացքում ստացվել է ՀՀ ոստիկանության ծառայողների կողմից քաղաքացիների նկատմամբ կոպիտ, անհարգալից եւ արժանապատվությունը նսեմացնող վերաբերմունքի վերաբերյալ 81 բողոք /2009թ.՝ 245/, որոնց քննությամբ հիմնավորվել են 19-ը /2009թ.՝ 37/: Կատարված ծառայողական քննությունների արդյունքում ոստիկանության 23 ծառայող ենթարկվել է կարգապահական պատասխանատվության /2009թ.՝ 51/, 4 ծառայող՝ քրեական պատասխանատվության /2009թ.՝ 2/: Ի դեպ, քրեական պատասխանատվության կանչված 1 ոստիկանության ծառայող դատապարտվել է ազատազրկման, 1 ծառայող՝ կալանքի, իսկ 2 ծառայողի նկատմամբ վճռվել է նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառել եւ սահմանել փորձաշրջան:

Ինչ վերաբերում է 2010թ. ապրիլի 17-ին Երեւան քաղաքի Նոր Նորք վարչական շրջանի տարածքում հանցավոր «պարզաբանմանը» մասնակից 53 անձանց բերման ենթարկելու լայնամասշտաբ օպերատիվ-կանխարգելիչ միջոցառմանը, ապա դրան մասնակից ոստիկանության ստորաբաժանումների ծառայողների համազգեստի վրա առկա են եղել համապատասխան տարբերանշաններ /տե՛ս, www.1plus.am լրատվամիջոցի էլեկտրոնային կայքի, 17.04.2010թ.-ին տեղադրված լուսանկարները/: Ի դեպ, բերման ենթարկված անձանց մոտից առգրավվել է 13 միավոր հրազեն, 8 միավոր սառը զենք եւ զգալի քանակությամբ ռազմամթերք:

Հասարակական կարգի պահպանությունն ապահովող ոստիկանության ծառայողների համազգեստի վրա անձնապէս նույնականացնող համարանիշերի կիրառումն ապահովելու նպատակով «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածում 22.12.2010թ.-ին կատարվել է համապատասխան լրացում, իսկ 23.03.2011թ.-ին ՀՀ ոստիկանության պետի կողմից ստորագրվել է թիվ 34-Ազ հրամանը, որով սահմանվել է ոստիկանության ծառայողների նույնականացման համարանիշերի կիրառման կարգը:

Ձեկույցի 13-րդ կետի վերաբերյալ.

ՀՀ ոստիկանության Չարենցավանի բաժնում Վահան Խալաֆյանի մահվան փաստով ՀՀ ոստիկանության կողմից կատարված ծառայողական քննության արդյունքում 6 ծառայողներ /այդ թվում նաև ոստիկանապետը/ ենթարկվել են խիստ կարգապահական պատասխանատվության, որոնցից 4-ը` նաև քրեական պատասխանատվության: Ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից ոստիկանության նախկին 2 ծառայողի նկատմամբ կայացվել է մեղադրական դատավճիռ, որը բողոքարկվել է և ներկայումս քրեական գործը գտնվում է ՀՀ Վերաքննիչ դատարանի վարույթում:

Ձեկույցի 14-րդ կետի վերաբերյալ.

Տե՛ս, զեկույցի 10-րդ և 12-րդ կետերի վերաբերյալ ՀՀ ոստիկանության նկատառումները:

Ձեկույցի 15-րդ կետի վերաբերյալ.

2010թ. դեկտեմբերի 22-ին «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքում կատարված փոփոխության համաձայն` ոստիկանության ծառայողը պարտավոր է ֆիզիկական ուժ, հատուկ միջոցներ, հրազեն գործադրելու (օգտագործելու) հետևանքով վիրավորվածների կամ մահվան բոլոր դեպքերի, ինչպես նաև հատուկ միջոցներ (բացառությամբ ձեռնաշղթաների և ռետինե մահակի) և հրազեն գործադրելու (օգտագործելու) յուրաքանչյուր դեպքի մասին անհապաղ զեկույցել վերադասության կարգով:

Օրենքով չնախատեսված դեպքերում ոստիկանության ծառայողի կողմից ֆիզիկական ուժի, հատուկ միջոցների և հրազենի գործադրումը կամ սահմանների անցումով դրանց գործադրումն առաջացնում է պատասխանատվություն` օրենքով սահմանված կարգով:

Ոստիկանության պետական կառավարման մարմնի ղեկավարը ոստիկանության ծառայողի կողմից ֆիզիկական ուժ, հատուկ միջոցներ, հրազեն գործադրելու (օգտագործելու) հետևանքով վիրավորվածների կամ մահվան բոլոր դեպքերի մասին անհապաղ տեղեկացնում է դատախազին:

Ձեկույցի 16-րդ կետի վերաբերյալ.

Հատուկ միջոցների, այդ թվում` էլեկտրահարող սարքերի կիրառման վերաբերյալ «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքում 2010թ. դեկտեմբերի 22-ին կատարվել են փոփոխություններ և լրացումներ: Մասնավորապես` արգելվել է ոստիկանության սպառազինության մեջ հատուկ միջոցների այնպիսի տեսակներ ընդգրկելը, որոնք ըստ իրենց մարտավարատեխնիկական բնութագրերի` կարող են մարդու առողջությանը պատճառել ծանր վնաս կամ մարդու օրգանիզմում առաջացնել անդառնալի փոփոխություններ կամ մահ պատճառել կամ չհիմնավորված ռիսկի աղբյուր են: Բացի այդ, մարդու նկատմամբ գործադրվող

հատուկ միջոցների կիրառման համար թույլատրելի չափանիշները սահմանելու պարտականությունը օրենքով վերապահվել է ՀՀ առողջապահության նախարարությանը: Օրենքով հստակեցվել են նաև էլեկտրահարող սարքերի, կայծային պարպիչների կիրառման հիմքերը (տես՝ «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-4-րդ կետերը):

Հատուկ միջոցների տեսակները ոստիկանության սպառազինության մեջ ընդգրկվել են ՄԱԿ-ի «Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց կողմից ուժի եւ հրազենի գործադրման հիմնական սկզբունքների» 2-րդ կետին համապատասխան, համաձայն որի՝ իրավապահ մարմինները նախատեսելու են ոստիկանության սպառազինության այնպիսի տեսակներ, որոնք մահացու չեն, բացառապես ունեն վտանգը չեզոքացնող եւ վնասազերծող հատկություն, եւ գործադրվում են վիրավորելու կամ մահ պատճառելու հնարավորությունները սահմանափակելու նպատակով: Ոստիկանության աշխատակիցները ֆիզիկական ուժ, հատուկ միջոցներ եւ հրազեն գործադրելու համար պարբերաբար անցնում են հատուկ պատրաստություն:

Ոստիկանության կողմից կայծային պարպիչներ գործադրելու եւ դրա հետեւանքով մարմնական վնասվածքների վերաբերյալ ՀՀ ոստիկանությունում տեղեկություններ չեն ստացվել:

Ձեկույցի 17-րդ կետի վերաբերյալ.

Տե՛ս, զեկույցի 12-րդ կետի վերաբերյալ ՀՀ ոստիկանության նկատառումները:

Ձեկույցի 18-րդ կետի վերաբերյալ.

ՀՀ ոստիկանության համակարգում փորձաքննությունների համար ելակետային տվյալներ ձեռք բերելու պարտականություններ, փորձաքննություններ նշանակելու լիազորություն ունեցող ծառայողների վերապատրաստման, մասնագիտական որակների բարձրացման եւ կատարելագործման նպատակով ՀՀ ոստիկանության պետի 01.02.2011թ. թիվ 3-5 ցուցումի համաձայն ՀՀ ոստիկանության քննչական եւ հետաքննական լիազորություններ ունեցող ծառայողները սահմանված գրաֆիկին համապատասխան, տեղերում պետք է մասնակցեն «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի կողմից կազմակերպվող դասընթացներին: Բացի այդ, նշված ծառայողների տեսագործնական գիտելիքները բարելավելու նպատակով ՀՀ ոստիկանության Ակադեմիայում կազմակերպվում են վերապատրաստման ամենամյա դասընթացներ:

Ինչ վերաբերում է հարցաքննության տեխնիկայի կատարելագործմանը, ապա ՀՀ ոստիկանության բարեփոխումների ծրագրի 27-րդ կետով նախատեսված է ստեղծել հայելապատ սենյակներ, իսկ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 209-րդ հոդվածի համաձայն՝ հարցաքննվող անձի ցանկությամբ հարցաքննության ընթացքը կարող է ձայնագրվել:

Ձեկույցի 19-րդ կետի վերաբերյալ.

Արձանագրենք, որ 2010թ. ընթացքում ոստիկանության ծառայողին ոչ վայել արարք կատարելու համար 105 ծառայողներ ենթարկվել են կարգապահական պատասխանատվության: Ընդհանուր առմամբ, կարգապահական տույժի են ենթարկվել 1014 ծառայողներ (2009թ.՝ 939), որոնցից 74-ը ազատվել են ոստիկանությունից (2009թ.՝ 44), պաշտոնն իջեցվել է 13-ի, կոչումն իջեցվել է 5-ի, զգուշացվել են պաշտոնին ոչ լրիվ համապատասխանելու մասին 30 ծառայողներ եւ այլն:

2010թ. ընթացքում ՀՀ ոստիկանության ծառայողների կողմից թույլ տրված տարբեր օրինախախտումների փաստերով հարուցվել է 46 քրեական գործ 74 ծառայողների նկատմամբ, որոնցից դատապարտվել են 15-ը:

Ոստիկանության ծառայողներից 23-ը քրեական պատասխանատվության են ենթարկվել կոռուպցիոն տարատեսակ դրսևտրումների համար: Հարկ է նշել, որ օրինախախտումների մոտ կեսը ի հայտ է բերվել ոստիկանության նախաձեռնությամբ:

Այս առումով բավականին սերտ է ՀՀ ոստիկանության եւ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության փոխհամագործակցությունը:

Հատուկ քննչական ծառայությունը գործում է «Հատուկ քննչական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով իրեն վերապահված գործառույթների շրջանակներում:

Օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՔԾ-ն իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված՝ օրենսդիր, գործադիր եւ դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների, պետական հատուկ ծառայություն իրականացնող անձանց իրենց պաշտոնական դիրքի կապակցությամբ հանցակցությամբ կամ նրանց կատարած հանցագործությունների, ինչպես նաեւ ընտրական գործընթացների հետ կապված քրեական գործերով նախաքննություն:

Հատուկ քննչական ծառայությունն ինքնուրույն պետական մարմին է եւ լիազորություններն իրականացնելիս անկախ է:

Ձեկույցի 20-րդ կետի վերաբերյալ.

Տե՛ս, զեկույցի 19-րդ կետի վերաբերյալ ՀՀ ոստիկանության նկատառումները:

Ձեկույցի 28-րդ կետի վերաբերյալ.

Ձերբակալված անձանց իրավունքները՝ իրենց իրավիճակի մասին մերձավոր ազգականին կամ այլ անձանց հայտնելու, պաշտպան եւ բժիշկ ունենալու վերաբերյալ, այլ իրավունքների հետ մեկտեղ, ամրագրված են «Ձերբակալված եւ կալանավորված անձնաց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածում:

Տարվա ընթացքում միջազգային կազմակերպությունների եւ տեղական հասարակական դիտորդական խմբերի կողմից կատարված

ուսումնասիրությունների արդյունքում նշված իրավունքների խախտումների լուրջ դեպքեր չեն արձանագրվել:

Ձեկույցի 29-րդ կետի վերաբերյալ.

Իրոք, «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ եւ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 63-րդ հոդվածների միջեւ առկա է հակասություն. մի դեպքում սահմանված է ծանուցման 3 ժամ, մյուս դեպքում՝ ոչ ուշ, քան 12 ժամ: Հակասությունն անհրաժեշտ է վերացնել ՀՀ քր. դատ. օր.-ում փոփոխություն կատարելով: Միեւնույն ժամանակ պետք է նշել, որ օրենսդրական նման կոլիզիայի դեպքում գործում է ձեռքարկվածի համար առավել բարենպաստ նորմը՝ այսինքն 3 ժամյա ծանուցման դրույթը:

ՀՀ ոստիկանությունը երախտապարտ կլիներ, որպեսզի ոստիկանության ծառայողների կողմից պատշաճ չծանուցման դեպքերի վերաբերյալ CPT պատվիրակությունը իրազեկեր ՀՀ ոստիկանությանը՝ ծառայողական քննություններ անցկացնելու նպատակով:

Ձեկույցի 30-րդ կետի վերաբերյալ.

Ինչ վերաբերում է բերման ենթարկված եւ ձեռքարկված անձանց ծանուցված լինելու եւ փաստաբան ունենալու իրավունքի իրացման խնդրին, ապա ՀՀ ոստիկանության պետի 03.04.2010թ. թիվ 12-Ց ցուցումով ՀՀ ոստիկանության հետաքննություն իրականացնող ստորաբաժանումների պետերին հանձնարարվել է՝

1) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 128-րդ հոդվածի հիմքով բերման ենթարկված անձանց խնդրանքով ձեռնարկել անհրաժեշտ բոլոր միջոցները փաստաբան հրավիրելու համար,

2) բերման ենթարկվածին հնարավորություն ընձեռել բացատրություն տալ փաստաբանի մասնակցությամբ, եթե մինչեւ ձեռքարկվածի արձանագրություն կազմելը կամ խափանման միջոց ընտրելը անհրաժեշտություն է առաջացել անձից վերցնել բացատրություն կամ անցկացնել օպերատիվ հարցում,

3) անշեղորեն պահպանել ՀՀ կառավարության 14.06.2007թ. «Մարդու իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումից բխող՝ ծանուցման ենթակա իրավունքների ցանկը եւ ծանուցման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 818-Ն որոշման այլ պահանջները:

Ներկայումս ձեռնարկվում են անհրաժեշտ միջոցներ թվարկված իրավական ակտերի անշեղ կատարումն ապահովելու ուղղությամբ:

Ձեկույցի 32-րդ կետի վերաբերյալ.

Փաստաբանի ներկայությամբ վկայի հարցաքննության իրավունքը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով երաշխավորված է, սակայն, հաշվի առնելով մի շարք եվրոպական երկրների իրավական ակտերի վերլուծության

արդյունքները, հնարավոր է ընդլայնել փաստաբանի դատավարական լիազորությունների շրջանակը (վկայի հարցաքննության ժամանակ)՝ վկաների իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությունն ուժեղացնելու համար:

Ձեկույցի 33-րդ կետի վերաբերյալ.

«Ձերբակալված եւ կալանավորված անձնաց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն «ձերբակալված անձը իրավունք ունի առողջության պահպանման, այդ թվում՝ ստանալ բավարար սնունդ, անհետաձգելի բժշկական օգնություն, ինչպես նաեւ գնվել իր ընտրած բժշկի կողմից իր դրամական միջոցների հաշվին»: Ինչ վերաբերում է ձերբակալվածին դատաբժշկի կողմից գնվելուն, ապա նույն օրենքի 15 հոդվածի համաձայն «ձերբակալված կամ կալանավորված անձը, իսկ ձերբակալված կամ կալանավորված անձի համաձայնության դեպքում նաեւ նրա պաշտպանը իրավունք ունեն պահանջելու անցկացնել դատաբժշկական հետազոտություն»:

ՀՀ կառավարության 05.06.2008թ. թիվ 574-Ն որոշման 13-րդ կետի համաձայն՝ «Ձերբակալվածի մոտ մարմնական վնասվածք կամ ակնհայտ հիվանդության նշաններ հայտնաբերելու կամ առողջության վերաբերյալ գանգատ լինելու դեպքում ոստիկանության մարմնի հերթապահը իրավիքում է բուժաշխատողի: Հրավիրված բուժաշխատողն անհապաղ կատարում է բուժօգնություն, որին կարող է մասնակցել նաեւ ձերբակալված անձի ցանկությամբ ընտրված բժիշկը: Բժշկական գնությունն իրականացվում է ՁՊՎ-ի վարչակազմի ծառայողի լսողության, իսկ մինչեւ բժշկի կողմից հակառակը չպահանջելը՝ նաեւ տեսողության սահմաններից դուրս: Բուժօգնության արդյունքները գրանցվում են գրանցամատյանում, անձնական գործում եւ դրա մասին իրազեկում են հիվանդին, ինչպես նաեւ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին»: Ի դեպ, «Ձերբակալված եւ կալանավորված անձնաց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն ձերբակալված անձը իրավունք ունի իր իրավունքների եւ ազատությունների խախտման վերաբերյալ դիմումներով, բողոքներով, ինչպես անձամբ, այնպես էլ պաշտպանի կամ օրինական ներկայացուցչի միջոցով դիմել ձերբակալվածներին պահելու վայրի կամ կալանավորվածներին պահելու վայրի վարչակազմին, նրանց վերադաս մարմիններին, դատարանին, դատախազությանը, մարդու իրավունքների պաշտպանին, պետական եւ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, հասարակական միավորումներին եւ կուսակցություններին, զանգվածային լրատվության միջոցներին, ինչպես նաեւ մարդու իրավունքների եւ ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններին կամ կազմակերպություններին:

Ձեկույցի 34-րդ կետի վերաբերյալ.

Տե՛ս, զեկույցի 33-րդ կետի վերաբերյալ ՀՀ ոստիկանության նկատառումները:

Ձեկույցի 35-րդ կետի վերաբերյալ.

Տե՛ս, զեկույցի 33-րդ կետի վերաբերյալ ՀՀ ոստիկանության նկատառումները:

Ձեկույցի 36-րդ կետի վերաբերյալ.

Տե՛ս, զեկույցի 9-րդ կետի վերաբերյալ ՀՀ ոստիկանության նկատառումները:

Ձեկույցի 37-րդ կետի վերաբերյալ.

ՀՀ կառավարության 05.06.2008թ. «Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության համակարգում գործող ձեռքարկվածներին պահելու վայրերի ներքին կանոնակարգը հաստատելու մասին» թիվ 574-Ն որոշման համաձայն ՁՊՎ ընդունված յուրաքանչյուր ձեռքարկվածի վերաբերյալ հերթապահի կողմից գրանցումներ է կատարվում «ՁՊՎ-ում պահվող անձանց հաշվառման» գրանցամատյանում, որտեղ նշվում է ձեռքարկվածի անունը, ազգանունը, հայրանունը, ծննդյան թիվը, բնակության վայրը, ում կողմից է ձեռքարկվել, ՁՊՎ ընդունելու հիմքը, ձեռքարկվածի ամսաթիվը եւ ժամանակը, նախկին դատվածությունը, նշումներ ձեռքարկվածի տեղաշարժի մասին եւ ՁՊՎ-ից ազատելու հիմքը, ամսաթիվը, ժամը: Բացի այդ յուրաքանչյուր ձեռքարկվածի համար ՁՊՎ-ում կազմվում է անձնական գործ, որում ներառվում են ձեռքարկվածի եւ ազատման ամսաթվերը, անհատական քարտը, բերման ենթարկելու մասին արձանագրությունը, հագուստի եւ անձնական իրերի անվանացուցակի վերաբերյալ արձանագրությունը, նախկինում դատվածության մասին տեղեկանքը, խուզարկության արձանագրությունը, մատնադրոշման տվյալները, հանձնուքի, տեսակցության դիմումները, անձնական հաշվի գումարի շարժը եւ ձեռքարկվածին վերաբերող այլ փաստաթղթեր:

ՀՀ կառավարության 05.06.2008թ. թիվ 574-Ն որոշմամբ հաստատված կանոնակարգի համաձայն ՁՊՎ-ների գրանցամատյաններում եւ ձեւաթղթերում թերություններով լրացումները հանգեցնում է օրենքով սահմանված պատասխանատվության:

ՁՊՎ-ները ոստիկանության առավել թափանցիկ վայրերն են, որտեղ գործող օրենսդրության համաձայն իրենց լիազորությունների սահմաններում հսկողություն եւ վերահսկողություն իրականացնող մարմիններն ու կազմակերպությունները առանձնակի ուշադրություն են դարձնում գրանցամատյանների ճիշտ լրացմանը: Նշված գործառնության բարելավումը գտնվում է ոստիկանության ղեկավարության վերահսկողության ներքո:

Ներդրվում է գերատեսչական ցանց, որով նախատեսվում է ավտոմատացնել նշված պրոցեսը, ինչը հնարավորություն կտա իրական հսկողություն սահմանել ձեռքարկված անձանց պահման ժամկետների, նրանց տեղաշարժերի նկատմամբ: /Տե՛ս, նաեւ զեկույցի 9-րդ կետի վերաբերյալ ՀՀ ոստիկանության նկատառումները/

Ձեկույցի 38-րդ կետի վերաբերյալ.

Հաշվի առնելով, որ ոստիկանության ստորաբաժանումներում բերման ենթարկված անձինք կարող են գտնվել 3 ժամից ոչ ավելի /ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 131.1 հոդված/ ուստի հասարակական մշտադիտարկման խմբին ոստիկանության բաժիններ կոնկրետ փաստերով մուտք գործելու թույլտվությունը իրատեսական չէ: Բացի այդ, նշված խմբի գործունեությունը կարող է խոչընդոտել քննությանը, «տաք հետքերով» հանցագործության բացահայտմանը, խախտել նախաքննության սվյալների գաղտնիության սկզբունքը:

Ձեկույցի 39-րդ կետի վերաբերյալ.

ՁՊՎ-ների շիանարարական առնձնահատկությունները սահմանված են ՀՀ կառավարության 05.06.2008թ. թիվ 574-Ն որոշմամբ: Հարկ է նշել, որ ոստիկանությունում գործող ՁՊՎ-ների մեծ մասը ունի կառուցման 30-40 տարվա վաղեմություն, ուստի ՁՊՎ-ներում պայմանների բարելավելը կպահանջի ֆինանսական մեծ ներդրումներ:

Ինչ վերաբերվում է զբոսանքի տեղողությանը, ապա գործող օրենսդրության համաձայն այն պետք է լինի 1 ժամից ոչ պակաս, սակայն որոշ դեպքերում ընդառաջելով ձերբակալվածի ցանկությանը, այն կարող է կրճատվել, ինչի մասին համապատասխան գրառում է կատարվում գրանցամատյանում:

ՀՀ ոստիկանության տարածքային ստորաբաժանումներում մինչև 3 ժամ պահելու համար նախատեսված խցերը նախատեսված չեն գիշերելու համար, սակայն այն դեպքերում, երբ իրավախախտի անձը նշված ժամկետում հնարավոր չի լինում պարզել, ապա այդ ժամկետը կարող է երկարել: Նշված խնդիրը իր լուծումը կատանա ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի շրջանակներում: /Տե՛ս, նաև զեկույցի 9-րդ կետի վերաբերյալ ՀՀ ոստիկանության նկատառումները/

Ձեկույցի 21-ից 27-րդ եւ 31-րդ կետերում արծարծվող խնդիրները ոստիկանության իրավասություններից դուրս են:

ՀՀ պաշտպանության նախարարություն

2009 — 2010թթ. ընթացքում Ռազմական ոստիկանության անձնակազմի կողմից անազատության մեջ պահվող զինձառայողների նկատմամբ անմարդկային կամ վատ վերաբերմունքի դիմում-բողոքներ չեն ներկայացվել:

Եր—անի կայագործի կարգապահական մեկուսարանի խցերի վատ վիճակը, սանհանգույցների կեղտոտ ր քայքայվելու հանգամանքը վերացված է, քանի որ դրանք դեռ—ս 24.01.2007թ. հիմնովին վերանորոգվել են:

Խցերի չափերի բարեփոխումները պայմանավորված են ներկայումս ընթացող օրենսդրական փոփոխություններով: Այնուամենայնիվ, Ռազմական ոստիկանության անձնակազմը կարգապահական մեկուսարանների խցերում պահվող յուրաքանչյուր զինձառայողի համար աշխատում է ապահովել

նվազագույնը չորս քմ կեցության տարածք՝ խցերում տեղադրված տախտակամածների քանակից թվով քիչ զինծառայողներ պահելով:

Օրենսդրական բարեփոխումներով է պայմանավորված նա— կարգապահական մեկուսարաններում պահվող զինծառայողների պայմանների բարելավման հարցերը: Մասնավորապես, կարգապահական մեկուսացման մեջ գտնվող ազատազրկվածներին գիշերվա համար ներքնակներով — բարձերով ապահովելն ու խցերում օրվա ընթացքում պատերին գամված մահճակալներից օգտվելն արգելված է գործող օրենսդրությամբ:

ՀՀ ՁՈՒ կայագրային — պահակային կանոնագրքով նախատեսված չէ կալանավորված կամ պատիժը կրող զինվորական անձնակազմին որ— է արտախցային գործունեությամբ ապահովելը:

ՀՀ Ազգային ժողովի քննարկմանը ներկայացված ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագրքի նախագծի դրույթների համաձայն՝ կարգապահական վաշտերը գործելու են կայագրային սկզբունքով, նման կարգապահական տույժի ենթարկված զինծառայողները կարգապահական վաշտ տեղափոխվելու են, ինչպես նա— կարգապահական վաշտից իրենց զորամաս վերադառնալու են համապատասխան զորամասի ուժերով, իսկ տեղափոխման համար միջանկյալ տեղակայման վայրեր չեն գործելու:

ՀՀ պաշտպանության նախարարությունը օրենսդրական փոփոխությունների ընթացքում հաշվի կառնի կոմիտեի առաջարկությունները:

ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայություն

Քրեական գործերով կասկածյալների հետ գործ ունեցող ՀՀ ԱԱԾ աշխատակիցները

պարբերաբար հրահանգավորվում են կասկածյալների (կալանավորվածների)

նկատմամբ վատ վերաբերմունքի անթույլատրելիության — դրա հետ կապված

պատասխանատվության ենթարկվելու մասին: Ձեկույցի 58-59-րդ կետերում նշված

բացթողումների վերաբերյալ ձեռնարկվում են քայլեր՝ նշված թերությունները վերացնելու

ուղղությամբ:

ՀՀ արդարադատության նախարարություն

Նախնական դիտարկումներ

61-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ:

Քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցման և շենքային պայմանների հետ կապված խնդիրների լուծման ուղղությամբ ձեռնարկվել և

ձեռնարկվում են համապատասխան միջոցներ: 2001 թվականին ՀՀ կառավարության կողմից հավանության արժանացած քրեակատարողական համակարգի բարեփոխումների ծրագրով նախատեսվում էր բարեփոխումների իրականացում մի քանի ուղղություններով: Բնական է, որ այդ բարեփոխումներն առաջին հերթին պետք է վերաբերեին ծառայության կարգավիճակի օրենսդրական սահմանմանը: Հենց այս իմաստով էլ՝ 2003 թվականին ընդունվեց «Քրեակատարողական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, իսկ 2005 թվականին ընդունվեց հիշատակված օրենքի բարեփոխված տարբերակը: Քրեակատարողական ծառայության գործունեությունը պատշաճ կերպով ապահովելու համար ցայսօր ընդունվել են բազմաթիվ իրավական ակտեր: Բացի իրավական ապահովումից, բարեփոխումների ծրագիրը նախատեսում էր գործնական և ենթակառուցվածքային միջոցառումներ: Վերջինս ենթադրում էր քրեակատարողական ծառայության, մասնավորապես քրեակատարողական հիմնարկների նյութական բազայի համապատասխանեցում թե նոր կենսական պայմաններին, և թե միջազգային չափանիշներին: Այլ կերպ ասած, անհրաժեշտ է քրեակատարողական հին և ոչ օպտիմալ օգտագործելի հիմնարկների գործունեության դադարեցում, առկա շինությունների վերափոխում և միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցում, ինչպես նաև միջազգային չափանիշներին համապատասխանող նոր քրեակատարողական հիմնարկների կառուցում: Բնական է, որ հիմնարկների՝ խորհրդային ժամանակներից ժառանգություն ստացած արդեն իսկ բարոյապես և ֆիզիկապես մաշված շենք-շինություններն իրենց վիճակով անբավարար են մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշներին համապատասխան պատժի կատարման համար: Քրեակատարողական ծառայության բարեփոխումների ծրագրի սկզբնական փուլում՝ 2001-2006 թվականներին, վերանորոգվել են քրեակատարողական չորս հիմնարկներ՝ համակարգի առջև ծառայած խնդիրների ժամանակավոր լուծման համար: Իհարկե, պետք է փաստել, որ նույնիսկ վերանորոգված հիմնարկների պայմաններում չենք կարող խոսել համակարգի ենթակառուցվածքների՝ եվրոպական չափանիշներին լիարժեք համապատասխանելու մասին: Այլ կերպ

ասած, մինչ այժմ կատարված բարեփոխումների արդյունքում վերանորոգված քրեակատարողական հիմնարկները կարող են համարվել միայն անցողիկ փուլ ապահովող:

Ուսումնասիրելով այլ երկրների փորձը՝ ներկայիս միջազգային չափորոշիչների համապատասխան բանտեր ունենալու գործում, կատարվել է հետևություն, որ նմանատիպ բանտեր կարելի է ունենալ ոչ թե արդեն իսկ առկա անհամապատասխան բանտերը չափորոշիչներին համապատասխանացնելով, այլ կառուցելով եվրոպական չափորոշիչներին համապատասխան բանտեր:

Այդ իսկ պատճառով, քրեակատարողական նոր հիմնարկների կառուցումն անհրաժեշտություն է և խնդրի լուծման նպատակով ՀՀ կառավարության կողմից հավանություն է տրվել քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների ծրագրին:

Այսպիսով, քրեակատարողական ծառայության՝ օրենքով նախատեսված խնդիրների կատարումը լիարժեք և պատշաճ ապահովելու նպատակով, նախատեսվում է առաջիկա 10 տարիների ընթացքում շահագործման հանձնել չորս նոր քրեակատարողական հիմնարկներ և կապիտալ վերանորոգել ևս չորսը:

Խորհրդային տարիներից մինչև այժմ ուղղիչ հիմնարկներում դատապարտյալները բնակվում էին հիմնականում հանրակացարանային տիպի բնակելի տարածքներում, մինչդեռ անհրաժեշտություն է առաջացել անցում կատարելու ամբողջությամբ խցային տիպի բնակելի տարածքների: Խնդիրը կարևորվում է երկու տեսանկյունից: Նախ՝ այն բխում է միջազգային չափանիշներին համապատասխան՝ պատժի անհատականացման սկզբունքն իրագործելու անհրաժեշտությունից, ապահովելով պայմաններ, որպեսզի քրեակատարողական հիմնարկներում դատապարտյալները փոքր խմբերով պահվեն առանձին խցերում կամ բնակելի կացարաններում, յուրաքանչյուր խցում ապահովելով առանձնացված սանհանգույց և այլ հարմարություններ: Բացի այդ, խնդիրը կարևորվում է վարչակազմի կողմից անվտանգությունն ապահովելու առումով:

Այսպիսով, քրեակատարողական ծառայության առջև դրված խնդիրները լիարժեք կատարելու նպատակով, նախատեսվում է առաջիկա 10 տարիների ընթացքում շահագործման հանձնել փակ, կիսափակ և կիսաբաց ուղղիչ հիմնարկի, ինչպես նաև կալանավորվածներին պահելու վայրի (բաշխվածությունը՝ ըստ տարածաշրջանների) պայմաններին բավարարող քրեակատարողական հիմնարկներ:

Գերծանրաբեռնվածությունը կրճատելու ուղղությամբ նախատեսվում է իրականացնել նաև հետևյալ հրատապ միջոցառումները՝

- Պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի կիրառման արդյունավետության բարձրացում,
- Բաց տեսակի ուղղիչ հիմնարկներում պատիժը կրելու չափանիշների վերանայում, որով էականորեն կավելանա բաց տեսակում պատիժ կրող դատապարտյալների թիվը:

Գերծանրաբեռնվածության վերացման ուղղությամբ նախատեսվում է նաև հետևյալ ռազմավարական խնդիրների լուծումը, որը ենթադրում է նաև օրենսդրական բարեփոխումներ՝

- Ազատագրկմանը այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակների թվի ավելացում և կիրառման պրակտիկայի արմատավորում,
- Կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու դեպքերի կրճատման ուղղությամբ միջոցառումների իրականացում:

Ինչպես նշվեց 2009թ. դեկտեմբերին ՀՀ կառավարության կողմից հավանության է արժանացել ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների հայեցակարգը, որով նախատեսվում է մինչև 2018 թվականը կառուցել նոր՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխանող քրեակատարողական հիմնարկներ և փակել որոշ հին քրեակատարողական հիմնարկներ, ինչով էապես կբարելավվեն կալանավորված անձանց և դատապարտյալների պահման պայմանները:

Այս խնդիրների լուծման նպատակով 2011 թվականի մարտ ամսին ՀՀ արդարադատության նախարարության և Եվրոպայի Խորհրդի համագործակցությամբ Երևանում կազմակերպվեց գիտաժողով, որին հրավիրված էին մասնակցելու ԵՄ հեղինակավոր փորձագետներ, որտեղ քննարկվեց պատիժների առումով ՀՀ քրեական օրենսդրությունը վերավիճակում անհրաժեշտությունը՝ առավել շատ այլընտրանքային պատժատեսակներ նախատեսելու, վերախտեցրացման հետ կապված և այլ էական խնդիրներ, որոնց լուծումը անհրաժեշտ է համակարգում առկա թերությունները վերացնելու առումով:

62-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ:

Կալանավորված անձանց և դատապարտյալների զբավածության առումով հարկ է նշել, որ սույն թվականի հունվար ամսին «Աջակցություն դատապարտյալին» հիմնադրամին արդեն ներկայացվել է դատապարտյալների մասնագիտական հմտությունների անվանացանկ, որոնք ուղղված են ըստ արհեստագործական ունակությունների դատապարտյալներին աշխատանքի ներգրավելուն: Այդ աշխատանքերում կներգրավվեն ինչպես դատապարտյալները այնպես էլ կալանավորված անձինք:

Բացի այդ, 2011թ. ապրիլի 6-ին <<Աբովյան>> քրեակատարողակն հիմնարկում բացվել է արտադրական նոր մասնաշենք, որն ունի հրուշակեղենի և հացամթերքի արտադրամասեր, այդ աշխատանքներում ներգրավվելու են տասնյակից ավել կալանավորված անձինք և դատապարտյալներ, ինչի որոշակի առումով կլուծի այդ հիմնարկում զբաղվածության խնդիրը, նախատեսվում է առաջիկայում ընդլայնել նշված արտադրության ծավալները՝ բացելով նոր արտադրամասեր:

Այժմ նախագծման փուլում է գտնվում լամպերի արտադրամասի իրականացման ծրագիրը, որում ներգրավված կլինեն մոտ 2 տասնյակ դատապարտյալներ և կալանավորված անձինք: ՀՀ քրեակատարողական ծառայությունը <<Աջակցություն դատապարտյալին հիմնադրամի>> հետ

համագործակցությամբ մշտապես փնտրում է արդյունավետ եղանակներ դատապարտյալների և կալանավորված անձանց զբաղվածության ապահովման ուղղությամբ:

63-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

ՀՀ քրեակատրողական ծառայությունում առկա կոռուպցիոն ռիսկերը կրճատելու ուղղությամբ ՀՀ «Իրավաբանական ինտիտուտում» պարբերաբար իրականացվում է վերապատրաստման և ուսուցման դասընթացներ քրեակատարողական ծառայողների համար, որը նպատակ ունի կատարելագործել նրանց գիտելիքները և հմտությունները, ինչպես նաև աջակցել նրանց իրավագիտակցության բարձրացմանը, կոռուպցիայի կրճատման ուղղությամբ միջոցառումներ են նախատեսված նաև «Քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների ծրագրում»: «2009-2012թ.թ. Կոռուպցիայի դեմ պայքարի ազգային ծրագրում» և նախատեսված են մի շարք միջոցառումներ քրեակատարողական համակարգում կոռուպցիայի դեմ պայքարի ուղղությամբ: Վերջին երեք տարիների ընթացքում արձանագրվել է քրեակատարողական ծառայությունում կաշառք վերցնելու երկու դեպք, որոնցով հարուցվել են քրեական գործեր, և անձինք ենթարկվել են քրեական պատասխանատվության, և հեռացվել են համակարգից:

2. Դաժան վերաբերմունք

Ձեկույցի 64-րդ 65-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Քրեակատարողական ծառայողի օրինական պահանջները չկատարելու կամ պարտականությունների կատարմանը խոչնդոտելու դեպքերում քրեակատարողական ծառայողն իրավունք ունի գործադրելու ֆիզիկական ուժ, հատուկ միջոցներ և զենք:

Ձեկույցում նշված այն դիտարկման կապակցությամբ, ըստ որի ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկում ազատազրկման դատապարտված դատապարտյալներից ոմանք ենթարկվել են մահակներով ծեծի, պետք է նշել, որ քրեակատարողական հիմնարկներում անազատության մեջ պահվող որևէ անձ ծեծի չի ենթարկվում: «Քրեակատարողական ծառայության

մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող անձի կողմից քրեակատարողական ծառայողի օրինական պահանջները չկատարելու կամ պարտականությունների կատարմանը խոչընդոտելու դեպքում քրեակատարողական ծառայողն իրավունք ունի գործադրելու ֆիզիկական ուժ և հատուկ միջոցներ: Ֆիզիկական ուժ և հատուկ միջոցների կիրառման յուրաքանչյուր դեպքում կազմվում է արձանագրություն, անհրաժեշտության դեպքում ցուցաբերվում է բժշկական օգնություն, ինչի մասին սահմանված կարգով իրազեկվում է հսկողություն իրականացնող համապատասխան մարմիններին:

Ձեկույցի 66-ից 68-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

Դատապարտյալների միջև ոչ ֆորմալ աստիճանակարգված հարաբերությունները հանդիսանում են սովետական ժամակաշրջանից մնացած երևույթներ, որոնց դեմ ՀՀ քրեակատարողական ծառայության ղեկավարությունը իրականացնում է ակտիվ միջոցներ: Այդ հարաբերությունների վերացմանը կնպաստի նաև ապագայում կառուցվելիք քրեակատարողական հիմնարկների տեխնիկական հագեցվածությունը և խցային պայմանները, որոնք էականորեն կկրճատեն ցանկացած ոչ ֆորմալ հարաբերություններ բանտարկյալների միջև:

Ինչ վերաբերվում է հոմոսեքսուալիստ բանտարկյալներին, ապա դրանց մեկուսացումը պայմանավորված է իրենց իսկ անվտանգության նկատառումներով, և շատ հաճախ արվում է իրենց իսկ խնդրանքով:

Քրեակատարողական օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի համաձայն պատիժը կատարելու կարգն ու պայմանները տարածվում են բոլոր դատապարտյալների վրա՝ անկախ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, քաղաքական այլ համոզմունքից, ազգային և սոցիալական ծագումից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելուց, ծննդից, գույքային կամ այլ դրությունից: Վերոհիշյալ հոդվածի պահանջները, ինչպես նաև կալանավորված անձանց կամ դատապարտյալների միջանձնային հարաբերությունները քրեակատարողական հիմնարկներում ապահովվում և հսկվում են համապատասխան ծառայությունների կողմից:

Այնուամենայնիվ լրացուցիչ անգամ ցուցում կտրվի քրեկատարողական ծառայողներին առավել աչալուրջ հսկելու բանտարկյալների միջև ոչ ֆորմալ հարաբերությունների կանխարգելման խնդրի իրականացման ուղղությամբ:

3. Ցմահ դատապարտվածներ

Ձեկույցի 69-րդ և 70-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

<<Նուբարաշեն>> քրեակատարողական հիմնարկի 77 և 79-րդ խցերում մետաղյա ճաղավանդակների առկայությունը պայմանավորված է անվտանգության նկատառումներով, ինչպես նաև այդ խցերի տեղակայմամբ: Հաշվի առնելով գերծանրաբեռնվածությունը՝ այժմ ուղիներ են փնտրվում այդ խցերում պահվող դատապարտյալներին այլ խցեր տեղափոխելու ուղղությամբ, սակայն տվյալ հարցը էականորեն կապված է բանտերի ծանրաբեռնվածության հարցի լուծման հետ: Հարցի լուծումը վերջնականապես կկարգավորվի <<ՀՀ քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների ծրագրի>> իրականացման արդյունքում: Ինչ վերաբերվում է <<Նուբարաշեն>> քրեակատարողական հիմնարկում պահվող ցմահ դատապարտյալների կրությանը, ապա օրենքով կրթության հնարավորությունը ապահովված է և դատապարտյալներից միայն երկուսն են ցանկություն հայտնել ներգրավվել կրթական ծրագրերում և այժմ անցնում են հեռակա ուսուցում: Աշխատանքի հետ կապված խնդիրները պայմանավորված են օբյեկտիվ հանգամանքերով, այն է շենքային պայմաններ, սոցիալ տնտեսական վիճակ և այլն, սակայն ՀՀ քրեակատարողական ծառայությունը ուղիներ է փնտրում նաև այս կատեգորիայի դատապարտյալներին աշխատանքով ապահովելու ուղղությամբ: ՀՀ քրեակատարողական ծառայության սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների ստորաբաժանումը ակտիվորեն ներգրավված է ցմահ դատապարտյալների հետ տարվող աշխատանքներում:

Ձեկույցի 69-րդ, 70-րդ և 71-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

<<Երևան-Կենտրոն>> քրեակատարողական հիմնարկում պահվող երկու ցմահ դատապարտյալներին հեռուստացույցով ապահովելու կապակցությամբ, հարկ է նշել, որ ըստ ՀՀ օրենսդրությամբ քրեակատարողական ծառայությունը չունի դատապարտյալին հեռուստացույցով ապահովելու պարտականություն, նշված հիմնարկի ղեկավարություն չի արգելում դատապարտյալին ունենալ հեռուստացույց, սակայն միևնույն ժամանակ պարտավոր չէ ապահովել դրանով:

Դատապարտյալներին թույլատրվում է իրենց հաշվին կամ հարազատների միջոցով ձեռք բերել հեռուստացույց: Ձեկույցում նշված «Երևան-Կենտրոն» ՔԿՀ-ի երկու դատապարտյալների կողմից իրենց կամ հարազատների միջոցներով ձեռք բերելու վերաբերյալ առաջարկ չի եղել:

Ինչ վերաբերվում է նրանց խցային պայմաններին, ապա <<ՀՀ քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների ծարգրով>> նախատեսվում է ընդհանրապես դադարեցնել <<Երևան-Կենտրոն>> քրեակատարողական հիմնարկի գործունեությունը: Ինչ վերաբերվում է նրանց այլ վայր տեղափոխելու խնդրին, ապա այն գտնվում է քննարկման փուլում:

Ձեկույցի 72-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Ցմահ ազատազրկման դատապարտվածները դատապարտվում են առանձնապես ծանր հանցագործություններ կատարելու համար և որպես կանոն ունեն ռիսկայնության բարձր աստիճան, նրանց ռիսկի գնահատումը յուրաքանչյուր դեպքում կատարվում է առանձնացված, սակայն որոշակի գնահատական ստանալու համար անհրաժեշտ է բավարար ժամանակ, որի ընթացքում կհաստատվի տվյալ դատապարտյալի առավել ցածր ռիսկայնության աստիճանը: Տեխնիկապես առավել հագեցված հիմնարկներ ունենալու դեպքում, երբ զգալիորեն կկրճատվի դատապարտյալի փախուստի կամ այլ հակաօրինական քայլեր կատարելու հավանականությունը, առավել լայն հնարավորություններ կստեղծվեն առանց ձեռնաշղթաների դատապարտյալների խցերից դուրս բերելու համար: Դատապարտյալներին ձեռնաշղթաներով խցերից հանելու պրակտիկան պայմանավորված է նաև հենց իրենց անվտանգությամբ:

Ձեկույցի 73-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

ՀՀ օրենսդրությամբ տեսակցությունների առավելագույն քանակի սահմանափակում չկա, օրենքով նախատեսված է միայն նվազագույն չափը, ինչը բխում է դատապարտյալի շահերից:

ՀՀ օրենսդրության համաձայն դատապարտյալին կարճատև տեսակցություն տրամադրվում է ամսվա ընթացքում առնվազն մեկ անգամ՝ մինչև չորս ժամ տևողությամբ, իսկ համատեղ բնակվելու իրավունքով և միայն մերձավոր ազգականների հետ երկարատև տեսակցություն տրամադրվում է երկու ամսվա ընթացքում առնվազն մեկ անգամ՝ մինչև երեք օր տևողությամբ: Առանձնապես ծանր հանցագործության համար որոշակի ժամկետով ազատազրկման կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց տրամադրվում է տարվա ընթացքում առնվազն երեք կարճատև և մեկ երկարատև տեսակցություն: Կալանավորված անձին ամսվա ընթացքում տրամադրվում է առնվազն երկու տեսակցություն՝ մինչև երեք ժամ տևողությամբ: Այսինքն, ՀՀ օրենսդրությամբ տեսակցությունների թվի սահմանափակում չկա, այն առաջանում է միայն այն դեպքում, երբ անազատության մեջ գտնվող անձը ունի գործող կարգապահական տույժ: Տեսակցությունների տրամադրման թույլտվությունը տալիս է քրեակատարողական հիմնարկի պետը կամ նրան փոխարինող անձը:

Ինչ վերաբերում է բաժանարար միջնորմերով տեսակցություններ կազմակերպելուն, ապա պետք է նշել, դատապարտյալներին տեսակցություններից հավասար պայմաններով օգտվելու հնարավորությունը ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկում ապահովված է, իսկ բաժանարար միջնորմերով տեսակցությունները տրամադրվում են անվտանգության ապահովման նկատառումներից ելնելով, քանի որ հիմնարկն ունի հնարավորություն նաև տրամադրելու տեսակցություն առանց միջնապատերի, այդ թվում երակրատև տեսակցություններ և տրամադրում է այդ տեսակցությունները: Միջնապատով տեսակցությունները տրամադրվում են միայն, երբ առկա է անվտանգության խնդիր:

Ձեկույցի 74-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար դատապարտված անձանց միասին պահելու պահանջը սահմանված է օրենքով, սակայն միննույն ժամանակ օրենքը նախատեսում է ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձի մեկուսացվածության առավել ցածր աստիճանի հիմնարկ տեղափոխելու հնարավորություն, մասնավորապես պատժի առնվազն 20 տարին կրելուց հետո: Խնդրին առավել ամբողջական լուծում տալու համար օրենսդրական փոփոխությունների անհրաժեշտությունը կքննարկվի ՀՀ արդարադատության նախարարությունում:

4. Օտարերկրյա դատապարտյալներ

Ձեկույցի 75-րդ և 76-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

Գերծանրաբեռնվածության խնդիրն առկա է բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներում, և դրա վերացման ուղղությամբ ձեռնարկվում են համապատասխան միջոցներ (տես՝ Ձեկույցի 61-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ ներկայացված մեկնաբանությունը):

Քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող անձը ապահովվում է օրգանիզմի կանոնավոր կենսագործունեության համար անհրաժեշտ սննդով: Սննդի որակը և սննդարարությունը սահմանված չափաբաժիններից որևէ կերպ պակասեցնելը, այդ թվում՝ որպես տույժի միջոց, արգելվում է: Հղի, կերակրող մայր, անչափահաս կամ հիվանդ դատապարտյալն ապահովվում է հավելյալ սննդով:

Բացի այդ, ՀՀ կառավարության 2011 թվականի գործունեության միջոցառումների ծրագրում և գերակա խնդիրներում նախատեսվել է վերանայել ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող անձնաց սննդի օրական միջին չափաբաժինները, որով պետք է նախատեսվի հատուկ սննդակարգ օտարերկրյա այն քաղաքացիների համար, ովքեր ունեն հատուկ սննդակարգի կարիքներ:

Ձեկույցի 78-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Օտարերկրյա դատապարտյալների գործունեության ծրագրերի, օտարալեզու գրականության բացակայության, օտարերկրյա դատապարտյալների համար հասկանալի լեզուներով ընթերցանության նյութեր ապահովելու նպատակով նախատեսվում է 2011 թվականի մայիս ամսից պարբերաբար համագործակցել դեսպանատների հետ՝ նրանց միջոցով օտարերկրյա գրականություն ստանալու և «Նուբարաշեն», «Վարդաշեն» ՔԿՀ-ին հանձնելու համար:

Օտարերկրացի դատապարտյալների ըստ խցերի տեղաբաշխման ընթացքում հնարավորինս հաշվի է առնվում միջանձնային հաղորդակցման հնարավորությունները, մշակութային յուրահատկությունները, ինչպես նաև նրանց ազգությունը, այն առումով, որ միևնույն ազգի ներկայացուցիչները հնրավորինս տեղաբաշխվում են նույն խցերում: ՀՀ քրեակատորդական ծառայության սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների ստորաբաժանումը հատուկ ուշադրություն է դարձնում օտարերկրացի ազատազրկվածների հետ տարվող աշխատանքներին:

Ձեկույցի 79-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Համաձայն օրենքի յուրաքանչյուր դատապարտյալի մեկ հեռախոսային խոսակցության տողությունը չի կարող գերազանցել 15 րոպեն, բացի այդ, հաշվի առնելով ազատազրկված կողմից ներկայացված հիմնավոր պատճառաբանությունը, այդ ժամկետը կարող է երկարացվել ևս 10 րոպեով:

Ինչ վերաբերվում է Կոմիտեի այն առաջարկին, որ օտարերկրյա դատապարտյալների դեպքում տեսակցությունների իրավունքը փոխարինվի հեռախոսային խոսակցություններով, ապա այն ընդունելի է և կքննարկվի օրենքում համապատասխան փոփոխությունների կատարելու հարցը:

5. Ղատապարտյալների մնացած մասին պահելու պայմանները

ա. Այց Նուբարաշեն քրեակատարողական հիմնարկ

Զեկույցի 81-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Չնայած Նուբարաշեն քրեակատարողական հիմնարկում առկա գերբնակեցվածությանը, բոլոր ազատազրկվածները ապահովված են անհատական քնելու տեղերով: Գերբնակեցվածության, ինչպես նաև խցերի վատ վիճակի հետ խնդրի հետ կապված ՀՀ իշխանությունները ձեռնարկում են համապատասխան միջոցներ (տես՝ 61-րդ պարագրաֆի մեկնաբանությունը): Ինչ վերաբերվում է հոմոսեքսուլ դատապարտյալների խցերին, ապա <<Նուբարաշեն>> քրեակատարողական հիմնարկում բոլոր խցերն ունեն վերանորոգման լուրջ կարիք: Էլեկտրականության անջատումները <<Նուբարաշեն քրեակատարողական հիմնարկում>> տեղի են ունենում շատ հազվադեպ և տևում են շատ կարճ:

Զեկույցում նշված, ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ում կատարված դիտարկման կապակցությամբ պետք է նշել, որ կալանավորվածներին պահելու վայրի մասնաշենքը 2007թ.-ին կապիտալ վերանորոգվել է, սակայն կիսաքանդ սանհանգույցները անբարեխիղճ շահագործման արդյունք են: Լոգարաններն ապահովված են համապատասխան գույքով, լոգանքը տրամադրվում է ներքին կանոնակարգին համապատասխան:

Այժմ <<Նուբարաշեն>> քրեակատարողական հիմնարկում ջրամատակարարումն ապահովում է օրը 12-ից 14 ժամ:

Զեկույցի 82-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Ոչ աշխատանքային օրերին կալանավորված անձանց և դատապարտյալներին բացօթյա զբոսանք տրամադրելու իրավունքի իրացման նպատակով ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական ծառայության կողմից ձեռնարկվել են համապատասխան միջոցներ և ներկայումս քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող անձանց ոչ աշխատանքային օրերին ևս սահմանված կարգով տրամադրվում է բացօթյա զբոսանք:

Ձեկույցի 83-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Նշված կարճաժամկետ նպատակների հետ կապված խնդիրները ընդունելի են դրանց մի մասի պատասխանները ներկայացվեցին նախորդող կետերում: Ինչ վերաբերվում է միջնաժամկետ նպատակներին, ապա դրանց լուծումները նախատեսվում է տալ <<Քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների ծրագրի>> իրականացմամբ:

Ձեկույցի 84-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Բացի սույն պատասխանների 61-րդ կետում նշվածից անհրաժեշտ է ավելացնել նաև, որ ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների ծրագրի հիմնական խնդիրներից մեկը քրեակատարողական հիմնարկների խցերի և կացարանների սանիտարական բոլոր պահանջներին համապատասխանեցնելն է, ընդ որում, այս ծրագրի շրջանակներում ուշադրություն է դարձվում այդ կառույցների ծավալներին, նվազագույն մակերեսի ապահովմանը, լուսավորությանը, բավարար ջերմության ապահովմանը և օդափոխմանը: Հատկապես կարևորվում է նաև բանտային կառույցները սանիտարական տեսակետից ճիշտ կառուցելու գործոնը: Խցերում կամ դրան կից տեղակայված գուգարանները պետք է ունենան կափարիչով գուգարանակոնքեր և պետք է գոնե միջնապատով առանձնացված լինեն բնակելի շինությունից: Դա հատկապես կարևոր է այլ հիմնարկներում, որտեղ ազատությունից զրկված անձինք ճաշում են խցերում:

Նախատեսվող բարեփոխումների շրջանակում ստեղծվող քրեակատարողական հիմնարկները միջազգային չափանիշներին համապատասխանելու և կառավարելիության բարձր աստիճան ունենալու համար պետք է բավարարեն կառուցվածքային որոշակի պահանջների, մասնավորապես՝ անհրաժեշտ է, որ քրեակատարողական հիմնարկների բոլոր շինություններն ունենան քրեակատարողական հիմնարկին համապատասխան ջրամատակարարման և ջրահեռացման, ջեռուցման, օդափոխության, բնական և արհեստական լուսավորության, էլեկտրական սնուցման, կապի և այլ

հնարավորություններ՝ հակահրդեհային, սանիտարահիգիենիկ կանոնների պահպանմամբ: Միաժամանակ, բոլոր նշված հանգույցները գործառության իմաստով պետք է լինեն միմյանցից տարանջատված, սակայն ծավալային իմաստով պետք է լինեն մեկ ամբողջություն: Հիմնարկները պետք է ապահովված լինեն անվտանգության ապահովման ժամանակակից տեխնոլոգիաներով՝ իրենց տեսակին համապատասխան: Անհրաժեշտ է, որ ազատությունից զրկված անձանց բնակեցման համար նախատեսված բնակելի մասնաշենքն ունենա հետևյալ հանգույցները՝

- կացարանային,
- ստացիոնար բուժապասարկման,
- խոհանոցային,
- կարանտինային,
- պատժախցային
- կարճատև և երկարատև տեսակցությունների կազմակերպման:

Կացարանային հանգույցը անհրաժեշտ է նախատեսել այնպես, որ յուրաքանչյուր անձին բաժին հասնի առնվազն 5 քառակուսի մետր խցային կամ կացարանային տարածք: Կացարանային հանգույցում անհրաժեշտ է զբոսանք կազմակերպել յուրաքանչյուր բլոկում՝ պահպանելով միջազգային՝ բաց «երկինք և բացօթյա» չափանիշը: Տարածքային պահանջները պետք է համապատասխանեն եվրոպական չափանիշներին, խցերը և կացարանները պետք է ունենան սանհանգույց և լոզանքի հարմարություններ: Ստացիոնար բուժապասարկման հանգույցի կազմակերպումը պետք է նախատեսված լինի տվյալ հիմնարկի լրակազմի 10%-ի հաշվարկով, յուրաքանչյուր խցում կացարանում՝ 2-3 հոգու հաշվարկով: Յուրաքանչյուր անձին պետք է բաժին հասնի առնվազն 5 քառակուսի մետր տարածք: Բլոկները պետք է ունենան զբոսանքի կազմակերպման հնարավորություն: Պատժախցային հանգույցը պետք է կազմակերպվի տվյալ հիմնարկի 5%-ի հաշվարկով, (ընդ որում՝ մեծ մասը մենախուց): Յուրաքանչյուր անձին պետք է բաժին հասնի առնվազն 5 քառակուսի մետր խցային տարածք: Բլոկը պետք է ունենա զբոսանքի կազմակերպման հնարավորություն:

Յուրաքանչյուր խուց պետք է ունենա սանհանգույց, սակայն լոգանքի հնարավորությունը պետք է ապահովվի բլոկի ընդհանուր լոգարանում: Կարանտինային բլոկը պետք է կազմակերպել տվյալ հիմնարկի 2,5%-ի հաշվարկով, երկու, չորս և վեց տեղանոց: Յուրաքանչյուր անձին պետք է բաժին հասնի առնվազն 5 քառակուսի մետր խցային տարածք: Բլոկը պետք է ունենա զբոսանքի կազմակերպման հնարավորություն: Խոհանոցային հանգույցը անհրաժեշտ է նախատեսել կալանավորվածներին պահելու վայրերի, փակ, կիսափակ և բուժական ուղղիչ հիմնարկների համար սնունդը խուց մատակարարելու սկզբունքով, իսկ կիսաբաց և բաց ուղղիչ հիմնարկներում՝ ճաշարանային ձևով՝ իր ֆունկցիոնալ և պահեստային համապատասխան հարմարություններով: Երկարատև տեսակցությունների կազմակերպման հանգույցը պետք է ներառի սանիտարահիգիենիկ և խոհանոցային պայմաններ ունեցող սենյակներ՝ յուրաքանչյուրն առնվազն 12 քառակուսի մետր (ՀՀ քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների ծրագրի ժամանակացույցը կցվում է):

<<Կոշ>> քրեակատարողական հիմնարկ

Ձեկույցի 86, 87, 88-րդ, 89-րդ և 90-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

<<Կոշ>> քրեակատարողական հիմնարկում առկա թերությունների հաղթահարումը ևս նախատեսվում է ՀՀ քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների ծրագրով, որի կապակցությամբ մեկնաբանությունները տրվել են նախորդ կետերում:

<<Կոշ>> քրեակատարողական հիմնարկում սննդի որակի հետ կապված խնդիրը կքննարկվի ՀՀ քրեակատարողական ծառայության ղեկավարության կողմից և կառնվի հատուկ ուշադրության տակ:

<<Կոշ>> քրեակատարողական հիմնարկում բաղնիքները հիմնովին վերանորոգվել են:

Ձեկույցի 91-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Ձեկույցում նշված դիտարկումը քրեակատարողական հիմնարկների կրթական ծրագրերի, ոչ բավարար քանակությամբ հեռուստացույցների առկայության, աղքատիկ գրադարանի, դատապարտյալների աշխատելու հնարավորության, սպորտային խաղերի և ժամանցի ծրագրերի բացակայության վերաբերյալ, հարկ է նշել, որ սույն թվականի հունվար ամսին «Աջակցություն դատապարտյալին» հիմնադրամին արդեն ներկայացվել է դատապարտյալների մասնագիտական հմտությունների անվանացանկ, որոնք ուղղված են ըստ արհեստագործական ունակությունների դատապարտյալներին աշխատանքի ներգրավելուն: Տարվա ընթացքում նախատեսվում է մարզական և մշակութային միջոցառումների կազմակերպում, մասնավորապես՝ թենիսի, ֆուտբոլի առաջնությունների, ինտելեկտուալ խաղ մրցույթի կազմակերպում, գրադարանների համալրում:

Ձեկույցի 92-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Ոչ միայն հոմոսեքսուալ այլ ընդհանրապես բոլոր ազատազրկվածների աշխատանքի անցնելը իրականացվում է բացառապես նրանց դիմումի հիման վրա: Աշխատանքում ներգրավված բոլոր դատապարտյալներն ունեն հանգստյան օրեր:

Հոմոսեքսուալ ազատազրկվածների նկատմամբ այլ դատապարտյալների որոշակի բացասական վերաբերմունքն իրոք առկա է քրեակատարողական հիմնարկներում, այդ վերաբերմունքը ունի անցյալից եկող արմատներ, որի վերացման համար անհրաժեշտ է մենթալիտետի որոշակի փոփոխություն և բնականաբար որոշակի ժամանակ: Քրեակատարողական հիմնարկների ղեկավարության կողմից ձեռնարկվում են բոլոր հնարավոր միջոցները խտրական ցանկացած վերաբերմունք նրանց նկատմամբ բացառելու ուղղությամբ:

գ. Վարդաշենի քրեակատարողական հիմնարկ

Ձեկույցի 93-րդ և 94-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

<<Վարդաշեն>> քրեակատարողական հիմնարկի գործունեության դադարեցումը նախատեսվում է իրականացնել 2018թվականին, երբ շահագրոծման

կհանձնվի նորկառույց <<Երևան>> քրեակատրոդական հիմնարկը: Հիմնարկի գերծանրաբեռնվածության և նյութակենցադային որոշ խնդիրներ կլուծվեն նշված նոր քրեակատարողական հիմնարկի շահագործմամբ, չնայած մինչ այդ ևս կձեռնարկվեն հնարավոր բոլոր քայլերը այդ թերությունները վերացնելու ուղղությամբ:

Այժմ առկա շենքային պայմանները թույլ չեն տալիս որոշ քրեակատարողական հիմնարկներում ապահովել շաբաթական նվազագույնը 2 անգամ լոգանքի ընդունումը, սակայն ձեռնարկվում են քայլեր առկա սուղ պայմաններում այդ հնարավորությունն ապահովելու համար: Այդ հնարավորությունն ունենալուց հետո ՀՀ օրենսդրության մեջ կկատարվի համապատասխան փոփոխություն լոգանք ընդունելու իրավունքը շաբաթական նվազագույնը մեկ անգամից դարձնելով 2 անգամ:

Ձեկույցի 95-րդ և 96-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

Ինչ վերաբերվում է <<Վարդաշեն>> քրեակատարողական հիմնարկի փակ տիպում պահվող ազատագրվածներին օրվա մեծ մասը խցում անցկացնելուն, ապա այդ հանգամանքը պայմանավորված է փակ տիպի առանձնահատկությամբ: Զբաղվածության խնդիրը առկա է ոչ միայն քրեակատարողական համակարգում այլ ողջ հասրակության մեջ: Բացի այդ, <<Վարդաշեն>> քրեակատարողական հիմնարկում պահվում են հիմնականում իրավապահ մարմինների նախկին աշխատակիցները, որոնց մասնագիտական առանձնահատկությունների պատճառով, աշխատաքնով ապահովելը ներկայացնում է որոշակի դժվարություն:

Ձեկույցի 97-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

Անձնական անվտանգության շահերից ելնելով մեկուսացված դատապարտյալների նկատմամբ տարվում են առավել խորը սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքներ, այնուամենայնիվ նշված դեպքի հետ կապված հանձնարարական կտրվի կազմել անհատական գործողությունների ծրագիր և առաջնորդվել այդ մասնագիտական ծրագրով:

6. Առողջապահություն

ա. բժշկական անձնակազմի միջոցներն ու հնարավորությունները

Զեկույցի 98-րդ, 99-րդ, 100-րդ, 101-րդ և 102-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

Քրեակատարողական հիմնարկների բժշկական անձնակազմի, ստորաբաժանման միջոցների և հնարավորությունների հետ կապված պետք է նշել, որ ՀՀ ԱՆ «Կոշ» ՔԿՀ-ի 2 թափուր հաստիքներից համալրվել է 1-ը: «Կոշ» և «Վարդաշեն» ՔԿՀ-ների 3-րդ կարգի մասնագետների թափուր հաստիքների համալրման ուղղությամբ տարվում են աշխատանքներ: Բժշկական աշխատողների գիշերային և շաբաթ-կիրակի օրերին հերթապահությունների հարցը կատարվում է առկա անձնակազմի ուժերով: «Կոշ» ՔԿՀ-ի ատամնաբույժի համալրման հարցը ընթացքում է, իսկ այդ ծառայությունը ժամանակավորապես մատուցվում է նեղ մասնագիտացված բուժակի կողմից:

Զեկույցի 103-րդ և 104-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

2009-2010 թվականներին նախատեսված էր «Կոշ» ՔԿՀ-ին հատկացնել ստերիլիզացիոն սարք, սակայն ֆինանսական միջոցների բացակայության պատճառով այն չի կատարվել: Հարցը ներառված է 2011 թվականի բժշկական սարքերի ձեռքբերման ծրագրում:

Ինչ վերաբերվում է Զեկույցում նշված այն դիտարկումը, ըստ որի բժշկական հաստատություններում պահվել են մի քանի դատապարտյալներ, որոնք չեն ունեցել այնպիսի առողջական խնդիրներ, որոնց առկայության պարագայում անհրաժեշտ լիներ նրանց հիմնարկի բժշկական հաստատությունում պահելը, ինչպես նաև «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ տեղափոխելու լուրջ հետաձգումներին, ապա ՀՀ ԱՆ ՔԿՎ բժշկական սպասարկման բաժնի և բժշկական աշխատանքային հանձնաժողովի կողմից պարբերաբար կատարվել են այցելություններ քրեակատարողական հիմնարկներ, որոնց արդյունքում ներկայումս ստացիոնար բուժում են ստանում միայն դրա կարիքը ունեցող կալանավորված անձինք և դատապարտյալները: «Դատապարտյալների հիվանդանոց» և «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ների բժշկական սպասարկման բաժնի

ստացիոնար ընդունվում են բացառապես ստացիոնար բուժման կամ հետազոտման կարիք ունեցողները: Ինչ վերաբերվում է հետաձգումներին, ապա նման երևույթներ չեն արձանագրվել, անհապաղ ստացիոնար բուժման կարիք ունեցողների տեղափոխությունները կատարվում են շտապ կարգով:

Ձեկույցի 105-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Չնայած այն հանգամանքին, որ դեղորայքի ձեռք բերման հետ կապված առկա են որոշակի ֆինանսական դժվարություններ, այնուամենայնիվ աճող ֆինանսավորման հետ մեկտեղ ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական վարչությունը ձեռք է բերում նորանոր դեղորայք և բժշկական պարագաներ:

բ. բժշկական զննություն ընդունելիս/բռնության կանխարգելում

Ձեկույցի 106-րդ և 107-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

Ինչ վերաբերում է քրեակատարողական հիմնարկներ մուտք գործած անձանց մակերեսային բժշկական զննություն կատարելուն («Կոշ»), հիմնարկի անձնակազմի կամ ուղեկցող ոստիկանական անձնակազմի ներկայությամբ («Նուբարաշեն», «Վարդաշեն»), բժշկական զննություն կատարելուն պետք է նշել, որ ՀՀ ԱՆ ՔԿՎ պետի կողմից 2010 թվականին բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներին հանձնարարվել է պատշաճ ձևով կատարել կալանավորված անձանց և դատապարտյալների առաջնային բժշկական զննումը և արդյունքները գրանցել բժշկական մատյանում:

ՀՀ ԱՆ ՔԿՎ բժշկական սպասարկման բաժնի կողմից քրեակատարողական հիմնարկների բժշկական ստորաբաժանումներին հանձնարարվել է խստորեն պահպանել ՀՀ կառավարության 26.05.2006 թվականի թիվ 825-Ն որոշման 37-րդ կետի պահանջները, այն է՝ բոլոր բժշկական զննությունները պետք է անցկացվեն քրեակատարողական կամ այլ ծառայությունների լսողության սահմաններից դուրս, կալանավորվածներին պահելու վայր ընդունելիս (այդ թվում՝ տարանցմամբ), անձինք անցնում են նախնական բժշկական զննություն, որի արդյունքներն արձանագրվում են համապատասխան մատյանում՝ բժշկական

օգնությունն ցույց տալու և մարմնական վնասվածք կամ առողջական վիճակի վերաբերյալ այլ գանգատ արձանագրելու նպատակով: Կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի բժշկական զննության արձանագրումը պետք է ներառի՝

1. բժշկական զննության ենթակա անձի կողմից արված բոլոր հայտարարությունների ամբողջական պատկերը (ներառյալ իր առողջական վիճակի նկարագրությունը և վատ վերաբերմունքի մասին ցանկացած հայտարարություն),

2. օբյեկտիվ բժշկական զննության արդյունքների ամբողջական պատկերը,

3. բժշկի եզրակացությունը՝ հիմնված սույն կետի 1-ին և 2-րդ ենթակետերի վրա:

Եթե բժշկական զննության արդյունքում հայտնաբերված մարմնական վնասվածքը կամ առողջության վիճակի վերաբերյալ գանգատը կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի հայտարարության հետևանք է, նրա նկատմամբ հանցագործության հատկանիշներ պարունակող որևէ արարք, ապա բժշկական զննություն իրականացնող անձը դրա մասին տեղյակ է պահում կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմին:

Կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմը դրա մասին տեղյակ է պահում իրավասու մարմիններին:

Ցանկացած բժշկական զննության արդյունքները, ինչպես նաև կալանավորված անձի հայտարարությունները և բժշկի եզրակացությունները պետք է մատչելի լինեն կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի և վերջինիս կողմից լիազորված անձի համար:

գ. տուբերկուլյոզ

Ձեկույցի 108-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Վերջին չորս տարիների կտրվածքով քրեակատարողական հիմնարկներում տուբերկուլյոզի հիվանդության աճի և մահացության դեպքերի վերաբերյալ վիճակագրության տվյալներ,

N	Տարի	Ռեզուլյար ՏԲ			Բազմադեղորայքային		
		Քանակ	Այդ թվում նոր դեպքեր	Մահ	Քանակ	Այդ թվում նոր դեպքեր	Մահ
1.	2007	39	16	0	17	0	0
2.	2008	61	33	1	20	3	1
3.	2009	70	43	0	27	12	0
4.	2010	45	28	0	25	7	0

դ. այցելած բանտային հաստատություններում առկա հոգեբուժական և հոգեբանական օգնությունը

Զեկույցի 109-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Զեկույցում նշված կալանավորված անձանց և դատապարտյալների հոգեբուժական օգնության տրամադրման անբավարար վիճակի, ՀՀ ԱՆ «Կոշ» և «Վարդաշեն» քրեակատարողական հիմնարկներում հոգեբույժների բացակայության կապակցությամբ պետք է նշել, որ քրեակատարողական հիմնարկներին հոգեբուժական օգնություն մատուցվում է պարբերաբար՝ «Դատապարտյալների հիվանդանոց» և «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ների հոգեբույժների կողմից: Բժշկական աշխատանքային հանձնաժողովի կազմում ընդգրկված է հոգեբույժ: Հոգեբուժական բնույթի ստացիոնար բժշկական օգնություն ստանալու նպատակով կալանավորված անձինք կամ դատապարտյալները տեղափոխվում են «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ-ի հոգեբուժական բաժանմունք: Անհրաժեշտության դեպքում դատապարտյալները տեղափոխվում են նաև ՀՀ առողջապահության նախարարության Նուբարաշենի հոգեբուժական կլինիկա:

ե. Երևանի բանտային հիվանդանոցի հոգեբուժական մեկուսարանը
Ձեկույցի 112-րդ, 113-րդ և 114-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

Ինչ վերաբերում է այն դիտարկմանը, որ ՀՀ ԱՆ «Դատապարտյալների հիվանդանոց» քրեակատարողական հիմնարկի հոգեբուժական բաժանմունքում հոգեկան խանգարումներով հիվանդները պահվում են սոմատիկ հիվանդների հետ, հոգեբուժական բաժանմունքի սենյակները վերանորոգման կարիք ունեն, չեն պահպանվում անձնական հիգիենայի կանոնները, հիվանդների զբաղմունքի հնարավորությունները տարրական են, չկան համապատասխան որակավորում ունեցող մասնագետներ, ապա պետք է նշել, որ ԱՆ «Դատապարտյալների հիվանդանոց» քրեակատարողական հիմնարկի հոգեբուժական բաժանմունքում ներկայումս բուժում են ստանում միայն հոգեկան խանգարում ունեցող հիվանդներ, իսկ սոմատիկ հիվանդները տեղափոխվել են համապատասխան բաժանմունքներ: Պահպանվում են յուրաքանչյուր հիվանդի համար սահմանված անհրաժեշտ տարածքային նորմատիվները: Վերանորոգվել են սենյակները, նորացվել և փոխվել է սանհանգույցը, հիվանդներին տրամադրվում են հիգիենայի պարագաներ: Բաժանմունքի սանիտարին հանձնարարվել է կատարել հիվանդների ամենօրյա համայց՝ պարբերաբար անցկացնել սանիտարական գրազիտության աշխատանքներ անձնական հիգիենայի կանոնների պահպանման վերաբերյալ: Հիվանդներին տրված է ոչ մուլուցքային խաղերի և հեռուստացույց դիտելու հնարավորություն, նրանք օգտվում են գեղարվեստական գրականությունից:

ՀՀ առողջապահության նախարարության հետ սերտ համագործակցության շրջանակներում կազմակերպվում են հանրապետության առաջատար հոգեբույժների կողմից խորհրդատվություններ:

Ձեկույցի 115-րդ և 116-րդ պարագրաֆների կապակցությամբ

Դատապարտյալների հիվանդանոց հոգեբուժական բաժանմունքի համալրման ուղղությամբ ձեռնարկվել և ձեռնարկվում են համապատասխան միջոցներ: Առողջապահության նախարարության 2010թ. մայիսի 3-ի կարգավորումներով նախատեսված գրանցամատյաին վերաբերյալ տեղեկություններ չկան: Քայլեր

կձեռնարկվեն ճշտելու նման կարգավորումների գոյության փաստը և կքննարկվի դրանցով առաջնորդվելու նպատակահարամարությունը:

զ. ինքնասապանության կանխարգելումը

Ձեկույցի 117-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Նշված պարագրաֆում ներկայացված դիտողությունը ընդհանուր առմամբ ընդունելի է, սակայն պետք է նշել, որ ինքնասապանությանը հակված ազատագրկվածների հետ մշտապես իրականացվում են հոգեբանական աշխատանանքներ համապատասխան մասնագետների միջոցով: Այնուամենայնիվ, ոլորտը կանոնակարգելու անհրաժեշտությունն առկա է և թերևս անհրաժեշտ է ունենալ հստակ կանոնակարգ-ուղեցույց, որը կօգնի համապատասխան մասնագետներին ադեկվատ կերպով արձագանքելու ինքնասապանության հակում ունեցող ազատագրկվածներին, ինչպես նաև կկարգավորի այդ խնդիրները:

է. հացադուլ

Ձեկույցի 118-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Հացադուլավոր ազատագրկվածները մշտապես գտնվում են բժիշկների հսկողության ներքո: Ըստ օրենքի նրանք պահվում են մյուս ազատագրկվածներից առանձին: Ինչ վերաբերվում է նրանց կարգապահական բաժնի ներսում պահելուն, ապա պետք է նշենք, որ օրենսդրությամբ կարգապահական խցերը (պատժախցերը) սովորական խցերից տարբերվում են միայն նրանով, որ ցերեկային ժամերին կարգապահական խցերից հավաքվում են անկողնային պարագաները: Բնականաբար հացադուլավորների դեպքում նման բան չի արվում: Այդուամենայնիվ, նշված ոլորտը ևս ունի կանոնակարգման կարիք:

7. CPT մանդատին վերաբերվող այլ խնդիրներ

ա. բանտի անձնակազմ

Ձեկույցի 119-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Քրեակատարողական համակարգի կադրային հագեցվածության վիճակը հետևանք է սոցիալ տնտեսական պայմանների, որոնք էլ ավելի սրվեցին համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի հետևանքով: Այնուամենայնիվ, այդ խնդիրը մշտապես գտնվում է ՀՀ կառավարության ուշադրության ներքո, ՀՀ կառավարության ապրիլի 14-ի որոշմամբ ՀՀ քրեակատարողական ծառայությունում ավելացվել է 100 նոր հաստիքային միավոր, որի նպատակն է հենց զեկույցի նշված պարագրաֆում առաջ քաշված խնդիրների որոշակի չափով լուծումը:

բ. կարգապահություն

Ձեկույցի 120-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Կալանավորված անձանց և դատապարտյալների նկատմամբ «պատժախուց տեղափոխում» կարգապահական տույժի կիրառման ժամանակային սահմանափակումները մշտապես պահպանվում են և օրենսդրությամբ նախատեսված ժամանակահատվածից ավել ոչ մի անազատության մեջ պահվող անձ տույժի չի ենթարկվում: Ինչ վերաբերում է զեկույցում նշված դեպքերին, որ դատապարտյալները պատժախցում պահվել են 20 օր ժամկետով, ապա պետք է նշել, որ այս դեպքում ոչ թե դատապարտյալին տրվել է մեկ կարգապահական տույժ՝ 20 օր ժամկետով պատժախուց տեղափոխելու վերաբերյալ, այլ վերջիններս տարբեր խախտումների համար ենթարկվել են 2 կամ ավելի կարգապահական տույժերի և դրանց կրման արդյունքում պատժախցում գտնվելու ժամանակահատվածը կազմել է 20 օր: Այսինքն, դատապարտյալը կատարել է կարգապահական խախտում, կատարած խախտման համար նրա նկատմամբ կիրառվել է, օրինակ, 10 օր ժամկետով «պատժախուց տեղափոխում» կարգապահական տույժը և պատժախցում գտնվելու ընթացքում դատապարտյալը

թույլ է տվել նոր կարգապահական խախտում, որի համար ևս նրա նկատմամբ կիրառվել է 10 օր ժամկետով պատժախուց տեղափոխում կարգապահական տույժը, արդյունքում դատապարտյալը պատժախցում է հայտնվել 20 օրով, բայց ոչ թե մեկ, այլ մի քանի տարբեր կարգապահական խախտումների համար:

Ձեկույցի 121-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Կատարված խախտման կապակցությամբ կալանավորված անձից կամ դատապարտյալից պահանջվում է գրավոր բացատրություն, իսկ այն տալուց հրաժարվելու դեպքում կազմվում է համապատասխան արձանագրություն: Իրավունքի այս ամրագրումը հանգեցնում է կալանավորված անձին կամ դատապարտյալին վերագրվող խախտումների կատարման կապակցությամբ նախապես վերջինիս տեղեկացնելու հանգամանքին, ինչպես նաև նրա լսված լինելու, անհրաժեշտության դեպքում վերջինիս կողմից մատնանշված անձանց որպես վկա ներգրավելու և այլ անհրաժեշտ գործողություններ կատարելու համար: Բացի այդ՝ ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված է նաև, որ տույժը պետք է լինի արդարացի և պետք է կիրառվի միայն համապատասխան ուսումնասիրությունների արդյունքում ընդունված որոշման հիման վրա: Կատարված կարգապահական խախտումը քննելիս կարգապահական տույժ նշանակելիս կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ ուղղիչ հիմնարկի պետը ծանոթանում է կատարվածի վերաբերյալ կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ ուղղիչ հիմնարկի ծառայողի ներկայացրած գրավոր նյութերին, ընդունում համապատասխան որոշում, որը կցվում է կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի անձնական գործին: Կարգապահական տույժի տեսակն ընտրելիս հաշվի են առնվում կատարված խախտման պայմանները, կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի անձը, վարքը մինչև խախտում կատարելը և ընդհանուր բնութագիրը: Տրվող տույժը պետք է համապատասխանի կատարված խախտման ծանրությանը և բնույթին: Տույժի կիրառման մասին որոշմանը ծանոթանում է կալանավորված անձը կամ դատապարտյալը: Կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի նկատմամբ տույժի միջոցի կիրառումը կարող է բողոքարկվել կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ

ուղղիչ հիմնարկի նկատմամբ հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնող մարմիններին, ինչպես նաև դատական կարգով:

Պատժախուց տեղափոխելուց առաջ ազատազրկվածին բժշկական գննության ենթարկելը բխում է նախ և առաջ հենց նրա շահերից, և նպատակ ունի կանխել այն դեպքերը, երբ պատժախուց կտեղափոխվի այն անձը, ով ունի պատժախցում պահվելու հետ անհամատեղելի հիվանդություններ: Պատժախուց տեղափոխելուց առաջ ազատազրկվածին բժշկական հետազոտության ենթարկելու անհրաժեշտությունը շեշտվել է նաև ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից:

Այնուամենայնիվ, ՀՀ օրենսդրությունը մասնավորապես, <<Կալանավորված անձնաց և դատապարտյալների բուժսանիտարական և բուժկանխարգելիչ օգնությունը կազմակերպելու, առողջապահական մարմինների բուժական հիմնարկներից օգտվելու և այդ նպատակով դրանց բժշկական անձնակազմերի ներգրավելու կարգը>> նման պարտադիր պահանջ չի նախատեսում:

Զեկույցի 122-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

<<Կոշ>> քրեկատարողական հիմնարկի պատժախցերի վիճակի բարելավման ուղղությամբ նախատեսվում է ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ: Ինչ վերաբերվում է <<Վարդաշեն>> և <<Նուբարաշեն>> քրեկատարողական հիմնարկներին, ապա ՀՀ ԱՆ «Վարդաշեն» ՔԿՀ-ի գերբնակեցման պատճառով երեք պատժախցերը օգտագործվում են որպես սովորական խցեր կամ կարանտինային խցեր և մշտապես զբաղված են, այդ իսկ պատճառով «պատժախուց տեղափոխում» կարգապահական տույժը կիրառելու համար դատապարտյալները տեղափոխվում են ՀՀ ԱՆ «Էրեբունի» քրեկատարողական հիմնարկի պատժախուց: <<Նուբարաշեն>> քրեկատարողական հիմնարկի պատժախցերում իրականացվել են շին. վերանորոգման աշխատանքներ հետևյալ ուղղություններով՝

1. կապիտալ վերանորոգվել են խցերի պատերը
2. խցերից տարանջատվել և վերանորոգվել են սանհանգույցները

3. կապիտալ վերանորոգվել են կոյուղագծերը և ջրամատակարարման խողովակաշարը,
4. խցերում մոնտաժվել են էլեկտրամատակարարման նոր հաղորդակարեր:

Ձեկույցի 123-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

<<Նուբարաշեն>> քրեակատարողական հիմնարկի պատժախցում պահվող ազատազրկվածներն այժմ օգտվում են նվազագույնը օրական մեկ ժամ բացօթյա զբոսանքից ամեն օր:

Ինչ վերաբերվում է պատժախցում պահվողներին ընթերցանության համար անհրաժեշտ նյութեր չտրամադրելուն, տեսակցություններ և հեռախոսային խոսակցություններ ունենալու և նամակներ ուղարկելու և ստանալու իրավունքից զրկելուն, ապա դա սահմանված է <<Քրեակատարողական ծառայության կալանավորվածներին պահելու վայրերի և ուղղիչ հիմնարկների ներքին կանոնակարգի>> 231-րդ կետով, ինչպես նաև ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 98-րդ հոդվածով, ինչպես նաև <<Ձերբակալված և կալանավորված անձնաց պահելու մասին>> ՀՀ օրենքով :

Պատժախուց տեղափոխելը պետք է իր մեջ պարունակի պատժի որոշակի տարրեր, այլապես կկորցնի իր իմաստն ու նշանակությունը, մանավանդ որ անձը պատժախցում կարող է պահվել առավելագույնը 10 կամ 15 օր:

Ձեկույցի 124-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Տես` 73-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ արված մեկնաբանությունը:

Ձեկույցի 125-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

<<Կոշ>> քրեակատարողական հիմնարկի անսարք հեռախոսն արդեն փոխարինվել է նորով, բացի այդ հիմնարկի ղեկավարությունը քայլեր է ձեռնարկում հեռախոսների թիվն ավելացնելու ուղղությամբ:

Ձեկույցի 126-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

Կալանավորված անձանց տեսակցությունների կամ հեռախոսզանգերի արգելման խնդիրը դուրս է ՀՀ արդարադատության նախարարության իրավասությունների շրջանակներից, այն գտնվում է կոնկրետ քրեական գործավ լարույթն իրականացնող անձի կամ մարմնի իրավասության ներքո:

դ. բողոքները, հսկողություն իրականացնելու ընթացակարգերը

Ձեկույցի 127-րդ պարագրաֆի կապակցությամբ

ՀՀ օրենսդրության համաձայն անազատության մեջ պահվող անձն իրավունք ունի իր իրավունքների և ազատությունների խախտման վերաբերյալ դիմումներով, բողոքներով, ինչպես անձամբ, այնպես էլ պաշտպանի կամ օրինական ներկայացուցչի միջոցով դիմելու պատիժը կատարող մարմնի կամ հիմնարկի վարչակազմ, նրանց վերադաս մարմիններ, դատարան, դատախազություն, մարդու իրավունքների պաշտպանին, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, հասարակական միավորումներ և կուսակցություններ, զանգվածային լրատվության միջոցներ, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ կամ կազմակերպություններ: Քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձն իր առաջարկությունները, դիմումները և բողոքները կարող է ներկայացնել ամեն օր ինչպես գրավոր, այնպես էլ բանավոր: Գրավոր բողոքները ոչ ուշ, քան մեկ օրվա ընթացքում, ուղարկվում են հասցեատերերին: Դատապարտյալի առաջարկությունները, դիմումներն ու բողոքները գրաքննության ենթակա չեն: Արգելվում է որևէ ձևով հետապնդումը անազատության մեջ պահվող անձի նկատմամբ իր իրավունքների և օրինական շահերի խախտումների վերաբերյալ առաջարկություններ, դիմումներ, բողոքներ ներկայացնելու դեպքում: Նման հետապնդում իրականացնող անձինք կրում են օրենքով սահմանված պատասխանատվություն: Օրենսդրության նշված պահանջները խստագույնս պահպանվում են:

Այնուամենայնիվ, քրեակաարողական հիմնարկների ղեկավարներին մեկ անգամ ևս խստագույնս կհանձնարարավի պահպանել վերը նշված դրույթները և պատշաճ հսկողություն կիրականացվի դրանց պահպանության նկատմամբ:

ՀՀ առողջապահության նախարարություն

Նախնական նկատառումներ

- Նորքի հոգեբուժական կլինիկայի վերաբերյալ հայտնում եմ, որ հոգեբուժական ստացիոնար ընդունվելիս հիվանդները տալիս են իրենց գրավոր համաձայնությունը, բացառությամբ այն հիվանդների, որոնք ընդունվում են ոչ հոժարակամ՝ դատարանի որոշման համաձայն:
- Հաշվի առնելով, որ նշված կլինիկայի բաժանմունքներում բուժվում են ինչպես կամավոր ընդունված, այնպես էլ և դատարանի որոշմամբ ոչ հոժարակամ հիմունքներով բուժվող սոցիալապես վտանգավոր հիվանդները, բաց դռների սկզբունքը իրագործելի չէ:

Հիվանդների կենցաղային պայմաններ

- Կլինիկաների մետաղական ճաղերը հանվել են:
- Հատուկ տիպի հարկադիր բուժման բաժանմունքում բուժվող երկու կանայք տեղափոխվել են այլ հիվանդասենյակ, որտեղ պայմանները ավելի բարվոք են:
- Նախատեսվում է կլինիկայում կատարել վերանորոգման աշխատանքներ և բարելավել հիվանդների կենցաղային պայմանները՝ համապատասխան ֆինանսավորման դեպքում:

Անձնակազմ

- ՀՀ ԱՆ հրավերով Ֆրանսիայից ժամանած մասնագետները ներկայում անց են կացնում թվով 25 բուժքույրերի վերապատրաստում:
- Անձնակազմի թիվը և կառուցվածքը հաստատվում է ՀՀ առողջապահության նախարարության կողմից համաձայն գոյություն ունեցող կարգի:

Բուժում

- 6-րդ բաժանմունքին կից կառուցվել է ցանկապատ տարածք, որտեղ փորձաքննվողները զբոսնում են և կարող են զբաղվել մարմնամարզությամբ:
- Զսպման միջոցները օգտագործվում են հազվադեպ՝ համաձայն ՀՀ ԱՆ հրամանով հաստատված կարգի:

Պահակախումբ

- ՀՀ ոստիկանության պարետային ծառայության աշխատակիցները ղեկավարվում են ՀՀ օրենքներով և ենթաօրենսդրական ակտերով:
- Բոլոր կլինիկաներում հոգեկան խանգարում ունեցող հիվանդները ծանոթանում են անվճար իրավաբանական ծառայությունների հետ կապված իրենց իրավունքներին և նշանակված բուժման հետ, ինչի համար ստորագրում են և նշված փաստաթուղթը կցվում է հիվանդության պատմագրի մեջ:
- Հոգեկան խանգարումներով հիվանդների բուժումը և խնամքը կազմակերպվում է համաձայն <<Հոգեբուժական օգնության մասին>> ՀՀ օրենքի պահանջներին:
- Նորքի և Ավանի կլինիկաներում այժմ տեղադրվել են վճարովի հեռախոսներ:

ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն

Ի պատասխան Վարդենիսի նյարդահոգեբանական տուն-ինտերնատի գործունեության վերաբերյալ բարձրացված հարցադրումների, ի սկզբանե հարկ ենք համարում շեշտել, որ որ վերջինս բժշկական հաստատություն չէ, այլ համաձայն ՀՀ Կառավարության 2007թ. դեկտեմբերի 7-ի թիվ 1874-Ն որոշման, նախատեսված է 18 տարին լրացած քրոնիկ հոգեկան հիվանդություն կամ մտավոր հետամնացություն ունեցող հաշմանդամների, ծերունական փսիխոզով, ծանր արտահայտված սկլերոզով տառապող անձանց շուրջօրյա խնամքի, սոցիալական սպասարկման և մշտական բնակության համար:

Զեկույցում բարձրացված խնդիրների ու հիմնահարցերի կապակցությամբ հայտնում ենք.

Տուն-ինտերնատի անձնակազմի ընտրությունը

Անձնակազմի ընտրությունը և նրանց աշխատանքի ընդունումը սկսած 2009թ-ից կատարվում է տուն-ինտերնատի տնօրենի կողմից ստեղծված հանձնաժողովի եզրակացության հիման վրա:

Աշխատակիցների վերապատրաստումը

Խնամքի ծառայություններ տրամադրող աշխատակիցները և մասնագետները տարին մեկ անգամ մասնակցում են ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության Աշխատանքի և սոցիալական հետազոտությունների ազգային ինստիտուտի կողմից կազմակերպվող վերապատրաստման դասընթացներին: Դասընթացների ավարտին նրանք ստանում են համապատասխան հավաստագրեր: Վերապատրաստման դասընթացների ծրագրով աշխատակիցները ձեռք են բերում գիտելիքներ սոցիալական աշխատանքի, օրենսդրության /սոցիալական պաշտպանության բնագավառի և հոգեբուժական

օգնության վերաբերյալ/, հոգեբանության, հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց հետ աշխատանքի առանձնահատկությունների վերաբերյալ:

Աշխատակիցների վերաբերմունքը խնամվողների նկատմամբ

Աշխատանքի ընդունվելիս, բոլոր աշխատակիցները զգուշացվում են խնամվողների նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքի, նրանց անձի արժանապատվության նկատմամբ հարգանքի դրսևորման անհրաժեշտության մասին, ինչպես նաև ծանոթանում են աշխատողների էթիկայի կանոններին ու նորմերին: Նշված հարցերը մաս են կազմում նաև համակարգի աշխատակիցների վերապատրաստման ծրագրերի: Խնամվողների նկատմամբ կոպտություն կամ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորող աշխատակիցները պատժվում են կարգապահական տույժի սահմանված կարգով:

Մտավոր և հոգեկան խնդիրներ ունեցող խնամվողների միմյանցից առանձին պահելը

Մտավոր խնդիրներ ունեցող խնամվողները տեղավորվում են առանձին մասնաշենքում: Ելնելով շենքային պայմաններից ոչ բոլոր դեպքերում են տարբեր կարիքներ ունեցող խնամվողներ բնակվում առանձին, սակայն սոցիալ-հոգեբանական ծառայությունները, այդ թվում՝ աշխատանքի թերապիան, տրամադրվում է ըստ իրենց կարիքների և կարողությունների: Հնարավորինս առանձնացվում են նաև հոգեկան առողջության տարբեր խնդիրներ ունեցող անձինք:

Բնակելի մակերեսով ապահովվածությունը, խնամվողների թվի ավելացումը 40-ով

Ելնելով շենքային պայմաններից, իրոք, բնակելի մակերեսով յուրաքանչյուր խնամվողի ապահովվածությունը լիովին չի համապատասխանում ՀՀ Կառավարության սահմանած չափորոշիչներին՝ 5 մ²: Վերոհիշյալ խնդիրը կարգավորելու նպատակով 2010թ.-ին 40 տեղով ավելացվել է տուն-ինտերնատում խնամվողների տեղերի թիվը: Այդ նպատակով ոչ թե կառուցվել է նոր մասնաշենք, այլ վերանորոգվել է 7-րդ մասնաշենքի երկրորդ հարկը: Արդյունքում ավելացվել է 5 սենյակ, որտեղ տեղավորվել են նոր ընդունված խնամվողները:

Խնամվողների իրերը առանձին փակ պահարանում պահելու անհրաժեշտությունը

2010թ.-ին տուն-ինտերնատը ձեռք է բերել անհրաժեշտ քանակով պահարաններ և յուրաքանչյուր խնամվող ունի իր առանձին պահարանը, որտեղ պահում է իր իրերը:

Մենդի չափորոշիչների մասին

Տուն-ինտերնատի խնամվողների սննդապահովումը կազմակերպվում է ՀՀ Կառավարության 2007թ. մայիսի 31-ի թիվ 730-Ն որոշմամբ հաստատված չափորոշիչներին համապատասխան, ըստ որի հատուկ տիպի տուն-ինտերնատում խնամվողներին տրամադրվող սննդի օրական սպառման նվազագույն էներգետիկ արժեքը չպետք է պակաս լինի 2200 կկալ-ից /Վարդենիսի տուն-ինտերնատում այն փաստացի կազմում է 3500կկալ/: 2010 թվականին սննդի

բյուջեն եղել է 194,3 մլն. դրամ: Վարդենիսի տուն-ինտերնատում յուրաքանչյուր խնամվողի մեկ օրվա ծախսը 2011թ.-ին կազմում է 5066,3 դրամ, որից 1579,6 դրամը սննդի համար /2010թ.-ին՝ համապատասխանաբար՝ 5021,1 դրամ և 1387,0 դրամ/, այստեղից հետևում է, որ սննդի համար տրամադրվող միջոցները տարեց-տարի ավելացվում են: Ամենօրյա ճաշացանկը կազմվում և ստորագրվում է տուն-ինտերնատի տնօրենի և գլխավոր բժշկի կողմից և փակցվում է ճաշարանում՝ տեսանելի տեղում: Ստանդարտ ճաշացանկերի օրինակները կցվում են:

Հոգեբույժների թափուր տեղերը

Տուն-ինտերնատում առկա է հոգեբույժի թափուր հաստիքներ: Տուն-ինտերնատի տնօրինությունն ու ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը դիմել էին համապատասխան մարմիններին՝ անհրաժեշտ մասնագետներ Վարդենիս գործուղելու խնդրանքով, սակայն նկատի ունենալով տեղն ու աշխատավարձի չափը, դիմողներ չեն եղել: Աշխատանքները շարունակվում են: Ներկայումս տուն-ինտերնատում նախատեսված հոգեբույժի 4 հաստիքից զբաղված է հոգեբույժի 2 հաստիքը:

Խնամվողների անհատական բուժման գրավոր պլաններ

Ինչպես արդեն ի սկզբանե պարզաբանվել է՝ Վարդենիսի նյարդահոգեբանական տուն-ինտերնատը բժշկական հաստատություն չէ, այլ համաձայն ՀՀ Կառավարության 2007թ. դեկտեմբերի 7-ի թիվ 1874-Ն որոշման, նախատեսված է 18 տարին լրացած քրոնիկ հոգեկան հիվանդություն կամ մտավոր հետամնացություն ունեցող հաշմանդամների, ծերունական փսիխոզով, ծանր արտահայտված սկլերոզով տառապող անձանց շուրջօրյա խնամքի, սոցիալական սպասարկման և մշտական բնակության համար, տուն-ինտերնատի յուրաքանչյուր խնամվողի համար լրացվում է սոցիալ-հոգեբանական անհատական վերականգնման քարտ, որտեղ նշվում են թե վերականգնման ինչ միջոցառումներ են իրականացվում սոցիալական աշխատողի և հոգեբանի կողմից: Ինչ վերաբերում է խնամվողի բժշկական քարտին, ապա բոլոր խնամվողներն ունեն անհատական բժշկական քարտեր, որտեղ բժշկի կողմից կատարվում են համապատասխան գրառումներ նշանակված բուժական միջոցառումների, դեղորայքի վերաբերյալ: Անհատական բժշկական քարտերը պահվում են բժշկի մոտ:

Մեկուսարանների վերաբերյալ

Տուն-ինտերնատն ունի երկու մեկուսարան, որոնք բացվել են 7-րդ մասնաշենքում 2010թ.-ին, վերանորոգումից հետո:

Ֆիզիկական կամ քիմիական զսպման միջոցների կիրառումը /զսպաշապիկ և այլն/

Համաձայն <<Հոգեբուժական օգնության մասին>> ՀՀ օրենքի, հոգեբուժական կազմակերպություններում գտնվող՝ ոչ հոժարակամ հոսպիտալացված հոգեկան խանգարմամբ տառապող անձի նկատմամբ կարող են կիրառվել ֆիզիկական զսպման /գոտիներ, հատուկ հագուստներ/ ու մեկուսացման միջոցներ և հանդարտեցման բժշկական մեթոդներ միայն հոգեբույժի պատճառաբանված

որոշմամբ, որոնց կիրառման և տևողության մասին բժշկական փաստաթղթերում կատարվում են համապատասխան գրառումներ:

Վարդենիսի տուն-ինտերնատում ևս պահպանվում է վերը նշված կարգը, բացառությամբ գոտիների և հատուկ հագուստների կիրառման: Տուն-ինտերնատում հիմնականում զսպման միջոցները քիմիական են, այսինքն՝ դեղորայքային, որը նշանակվում հոգեբույժի որոշմամբ և ինչի մասին կատարվում է համապատասխան գրառում հատուկ մատյանում, որը պահվում է գլխավոր բժշկի մոտ: Ելնելով խնամվողի ագրեսիվ վարքագծից կարող է որոշվել նաև նրան ժամանակավորապես մեկուսացնել:

Հարազատների հետ կապը

Խնամվողների հարազատների կողմից տուն-ինտերնատում խնամվողների վերաբերյալ հարցումներին տրամադրվում է անհրաժեշտ տեղեկատվություն: Սոցիալական աշխատողների և խնամք իրականացնող այլ աշխատակիցների միջոցով մշտական կապ է պահպանվում խնամվողների հարազատների հետ: Անհրաժեշտության դեպքում սոց. աշխատողները այցելում են հարազատներին, ինչի վերաբերյալ համապատասխան գրառում է կատարվում խնամվողի անձնական գործում:

Տուն-ինտերնատում կան նաև տեսակցության գրքեր, որոնցում հարազատների կողմից այցելությունների ժամանակ կատարվում են գրառումներ, այդ թվում գրանցվում են բողոքներ:

Տուն-ինտերնատում առկա է խնամվողների համար նախատեսված 8 հեռախոս:

Խնամվողների ընդունելության կարգը

Վարդենիսի տուն-ինտերնատ, որպես բնակչության սոցիալական պաշտպանության հատուկ հաստատություն, քաղաքացիների ընդունելությունը կազմակերպվում է արդեն հիշատակված ՀՀ Կառավարության 2007թ. դեկտեմբերի 7-ի թիվ 1874-Ն որոշմամբ հաստատված կարգին համապատասխան: Այսպես՝ խնամք ստանալու համար դրա կարիքն ունեցող հաճախորդը կամ նրա խնամակալը /եթե անձը դատարանի կողմից ճանաչվել է անգործունակ/ դիմում է հաճախորդի բնակության վայրի սոցիալական ծառայությունների տարածքային մարմին, ներկայացնելով համապատասխան փաստաթղթերը:

Դիմումը հաճախորդի խնամակալի կողմից ներկայացվելու դեպքում ներկայացվում են նաև՝

ա/խնամակալի անձը հաստատող փաստաթուղթը և դրա պատճենը,

բ/ քաղաքացուն անգործունակ ճանաչելու մասին դատարանի որոշման պատճենը, գ/քաղաքացու նկատմամբ խնամակալություն սահմանելու մասին խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի որոշման պատճենը:

Վարդենիսի տուն-ինտերնատ ոչ հոժարակամ հոսպիտալացում, որպես այդպիսին չի իրականացվում, քանի որ այնտեղ հիմնականում ընդունվում են դատարանի կողմից անգործունակ ճանաչված անձինք, որոնց համաձայնությունը չի պահանջվում: Եղել են դեպքեր, երբ Վարդենիսի տուն-ինտերնատ է ընդունվել անգործունակ չճանաչված անձը՝ իր դիմումի համաձայն, այսինքն՝ իրականացվել

է հոժարակամ հոսպիտալացում: Այս դեպքում խնամվողը կարող է դուրս գրվի իր կամքով, հոգեբույժի եզրակացության հիման վրա:

Լրացուցիչ հարցեր

- ***Անհրաժեշտ է մշակել մտավոր առողջության ազգային համապարփակ ծրագիր, որը կլրացնի հոգեբուժական բժշկա-սոցիալական հաստատություններում առկա բացերը***

Մտավոր առողջության ազգային համապարփակ ծրագիր մշակելու հարցը կքննարկվի ՀՀ առողջապահության նախարարության հետ:

- ***Պատարան դիմելու՝ խնամվողի իրավունքը***

Ինչպես վերը նշվեց, Վարդենիսի տուն-ինտերնատում խնամվում են հիմնականում անգործունակ քաղաքացիներ, նրանք քաղաքացիական օրենսդրության համաձայն որևէ իրավական գործողություն կատարելու իրավասություն չունեն, նրանց փոխարեն կարող են դատարան դիմել նրանց խնամակալները: Իսկ եթե տուն-ինտերնատի խնամվողը դատարանի որոշմամբ անգործունակ ճանաչված չէ, ապա ինքը կարող է դիմել և իրացնել իր իրավունքներն առանց սահմանափակման:

- ***Տուն-ինտերնատից դուրս գրման հնարավորությունը կապված խնամվողի վիճակի փոփոխության հետ***

Անգործունակ չճանաչված անձինք իրենց դիմումի և հոգեբույժի եզրակացության հիման վրա կարող են դուրս գրվել տուն-ինտերնատից: Նման դեպք եղել է տուն-ինտերնատում՝ 2008թ. և 2010 թ. տուն-ինտերնատից դուրս են գրվել խնամվողներ՝ կապված իրենց առողջական վիճակի փոփոխության հետ:

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Յ Ո Ւ Յ Յ

Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական ծառայության ենթակառուցվածքային բարեփոխումների ծրագրի

ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկի անվանումը	1-ին փուլ 2009-2012թթ.				2-րդ փուլ 2013-2015թթ.			3-րդ փուլ 2016-2018թթ.		
	2009թ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013 թ.	2014թ.	2015 թ.	2016թ.	2017թ.	2018թ.
«Էջմիածին» (անվանումը՝ պայմանական, ստեղծվելիք)	Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության ավարտ — շահագործման հանձնում							
«Մեղրի»	Գործունեության դադարեցում									
«Գորիս»	Հողատարածքի ձեռք բերում Գորիսի հարակից վայրում — նախագծանախահաշվային աշխատանքների կատարում	Նախագծանախահաշվային աշխատանքների ավարտ, Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության ավարտ — շահագործման հանձնում						

«Մ—ան»	Ներկայիս հիմնարկին հարակից — անհրաժեշտ հողատարածքի ձեռք բերման հարցի ուսումնասիրում	Ներկայիս հիմնարկին հարակից — անհրաժեշտ հողատարածքի ձեռք բերում	Նախագծանախահաշվային աշխատանքների կատարում	Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության ավարտ — շահագործման հանձնում			
«Կոշ»								Գործունեության դադարեցում «Մ—ան» ՔԿՀ-ի շահագործումից հետո		
«Եր—ան» (անվանումը պայմանական, ստեղծվելիք)				Անհրաժեշտ հողատարածքի ձեռք բերման հրնարավորության ուսումնասիրում	Անհրաժեշտ հողատարածքի ձեռք բերում	Նախագծանախահաշվային աշխատանքների կատարում	Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության կատարում	Կապիտալ շինարարության ավարտ — շահագործման հանձնում

«Նուբարաշեն»										Գործունեության դադարեցում «Եր—ան» ՔԿՀ-ի շահագործում ից հետո
«Էրեբունի»										Գործունեության դադարեցում «Եր—ան» ՔԿՀ-ի շահագործում ից հետո
«Վարդաշեն»										Գործունեության դադարեցում «Եր—ան» ՔԿՀ-ի շահագործում ից հետո
«Դատապարտյալների հիվանդանոց»										Գործունեության դադարեցում «Եր—ան» ՔԿՀ-ի շահագործում ից հետո

«Եր—ան-կենտրոն»										Գործունեության դադարեցում «Եր—ան» ՔԿՀ-ի շահագործում ից հետո
«Աբովյան»				Նախագծանախահաշվային աշխատանքների կատարում	Կապիտալ շինարարության — վերանորոգման կատարում					
«Վանաձոր»										Կապիտալ վերանորոգման նախագծանախահաշվային աշխատանքների կատարում

«Արթիկ»										Կապիտալ վերանորոգման նախագծանախահաշվային աշխատանքների կատարում
«Հրազդան»										Կապիտալ վերանորոգման նախագծանախահաշվային աշխատանքների կատարում